

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Матеріали «круглого столу»:

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Київ, 13 березня 2026

ОБСЄ Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Видано за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя, Фаза II». Погляди, викладені у виданні, належать авторам матеріалів і не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ.

Зміст

Шукліна Наталія – Роль Національної школи суддів України в євроінтеграційному процесі: впровадження освітніх програм у сфері права ЄС та практики Суду Європейського Союзу 6

Ахтирська Наталія — Стандарти Європейського Союзу у сфері захисту прав учасників кримінального провадження: право чи обов'язок України проводити реформу КПК в умовах посилення міжнародного співробітництва? 9

Андрейків Андрій — Право Європейського Союзу та його вплив на правосуддя України у сфері цифрових відносин 14

Балацька Ольга — Захист незалежності судової гілки влади Судом ЄС як протидія відступу від верховенства права в ЄС («Rule of Law Backsliding») 19

Берназюк Ян – Штучний інтелект у правосудді: від практики Суду ЄС до європейських стандартів 23

Бургарт Тетяна – Дискримінація в праві ЄС: поняття, доказування та еволюція практики Суду Справедливості 27

Вороніжський Ярослав — Механізми стягнення необґрунтованих активів та шляхи їх удосконалення у відповідності до стандартів ЄС 30

Гуцалюк Михайло — Процесуальний механізм термінового збереження електронних доказів у світлі Будапештської конвенції та Другого додаткового протоколу: потреба імплементації в КПК України 35

Діска Аліна — Використання персональних даних як доказів у практиці Суду ЄС 38

Демиденко Володимир — Вплив прецедентної практики Суду ЄС на тлумачення принципу субсидіарності в муніципальному праві 42

Луцик Володимир – Електронні докази у кримінальних провадженнях, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом 47

Камінська Наталія — Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію системи правосуддя 51

Неділько Ярослав — Право Європейського Союзу та національні норми: межі відповідальності судді 55

Овчаренко Олена — Дисциплінарна практика щодо суддів в контексті прецедентів Європейського суду з прав людини 59

Орловський Володимир — Право дитини бути почутою: особливості права ЄС та вектори їх імплементації в цивільне судочинство України 64

Остудімов Богдан – Правомірність міжнародного обміну персональними даними: що про це говорить Суд ЄС 69

Паршикова Людмила – Право на знак органічного товару в тлумаченні Суду ЄС . . . 74

Прилуцький Сергій – Політика Суду Європейського Союзу щодо судової незалежності: актуальний досвід для України 80

Радишевська Олеся – Європеїзація судової системи України: від ідеї спільних європейських цінностей до застосування права ЕС 87

Сагайдак Юля – Гармонізація законодавства України у сфері конкуренції в рамках проєкту COMPASA: теоретико-нормативний та прикладний вимір 93

Стрєльцова Ольга – Взаємодія Суду ЄС та національних судів: судовий діалог і «конкуренція» юрисдикцій у межах преюдиціальної процедури 97

Тиха Ксенія – «Зелена політика» ЄС та її провадження в Україні 104

Ходаківський Максим – Правове регулювання медіації в Європейському Союзі та Україні: порівняльний аналіз, виклики та перспективи гармонізації в умовах європейської інтеграції 108

«Європейський Союз – це новий правовий порядок, що зумовлює зобов'язання України як кандидата на членство в ЄС забезпечити освітню підготовку суддів до застосування права ЄС. Національна школа суддів України, створивши Навчальну лабораторію з вивчення права ЄС, зосередила зусилля на виконанні завдань, передбачених Дорожньою картою з верховенства права, та включила право ЄС у якості обов'язкового компоненту до навчальних програм суддів всіх інстанції та юрисдикцій. Реалізація Стратегії освітньої підготовки суддів у сфері права ЄС на 2027-2030 роки сприятиме відповідності правосуддя України вимогам ЄС».

Ректор Микола ОНІЩУК

Шукліна Наталія,
проректор Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук, професор

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ: ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У СФЕРІ ПРАВА ЄС ТА ПРАКТИКИ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

23 червня 2022 року Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС, що зумовило необхідність прискорення процесу євроінтеграції. А це в свою чергу передбачає розбудову правової системи України у відповідності до умов простору свободи, безпеки та верховенства права Європейського Союзу. За рекомендаціями Європейської Комісії безперервне навчання із законодавства ЄС має щороку охоплювати: 65% суддів і прокурорів; 15% працівників апаратів судів і органів прокуратури, які мають бути компетентними у сфері законодавства ЄС; 15% адвокатів; 30% нотаріусів; 20% судових виконавців.

Особлива роль у вивченні суддями міжнародного та європейського права належить саме установам, які забезпечують підготовку та підвищення кваліфікації суддів – про це зазначено у Висновку № 9 Консультативної ради європейських суддів. Національні правові системи все частіше мають справу з юридичними питаннями міжнародного характеру внаслідок глобалізації та зростаючої уваги міжнародного та європейського права. Євроінтеграційний розвиток зумовлює необхідність внесення змін до підготовки суддів, їхньої практики та навіть культури, оскільки національні судді повинні відправляти правосуддя відповідно до потреб і сподівань сучасного світу та з додержанням принципів, визнаних демократичними державами. Така еволюція насамперед повинна мати важливий вплив на підготовку суддів, характер взаємовідносин між міжнародними судовими інституціями та на ієрархію норм, яких мають дотримуватися судді в контексті розширення юридичних джерел.

На виконання завдань євроінтеграції у 2024 році в Національній школі суддів України створена Навчальна лабораторія з вивчення

права Європейського Союзу, завдання якої полягали в інтегруванні інтелектуального потенціалу національних та міжнародних експертів задля впровадження в освітній процес курсів з вивчення права ЄС. За результатами 2025 року 8 140 осіб (судді та помічники суддів) взяли участь у заняттях, присвячених праву ЄС. Тематика курсів з права ЄС включає широкий комплекс питань: поняття права ЄС, архітектура ЄС, структура та компетенція Суду Європейського Союзу, незалежність судової влади, антикорупційна політика ЄС, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, арешт та конфіскація, стандарти ЄС у сфері боротьби з торгівлею людьми, екологічна політика ЄС, захист персональних даних, інтелектуальна власність в тлумаченні Суду ЄС, захист прав споживачів та інші.

Дорожньою карто з верховенства права, схваленою розпорядженням Кабінетом Міністрів України 14 травня 2025 року, визначено основні сфери та завдання реформування системи гарантування та захисту прав людини під час кримінального, цивільного, адміністративного та господарського судочинства, захисту персональних даних тощо. Саме цей документ був покладений в основу планування діяльності Національної школи суддів України та Навчальної лабораторії з вивчення права ЄС: науково-дослідна робота та тематика навчальних заходів повністю відповідає потребам судової практики та євроінтеграційним зобов'язанням.

Запорукою ефективності вирішення євроінтеграційних завдань є підтримка та співробітництво з міжнародними організаціями та проєктами: ОБСЄ, GIZ, Право-Justice та іншими.

До викладання права ЄС українським суддям залучився Віргіліус Валанчус, суддя Суду ЄС 2016-2023 р.р., доктор юридичних наук, професор, старший міжнародний експерт Проєкту Право-Justice, яким у 2025 році прочитано 58 лекцій українською мовою. Це стало засадничим стимулом для заохочення суддів до опанування мистецтвом застосування права ЄС в національному судочинстві та базисом для подальшого оволодіння галузевими знаннями в царині права ЄС.

За підтримки GIZ проведено низку заходів Джоном Морейном, професором університету Гронінгему (Нідерланди), який докладно розкрив нові підходи до тлумачення незалежності судової влади, висвітлив антидискримнаційну політику ЄС тощо.

Вкрай важливою є допомога ОБСЄ щодо впровадження стандартів ЄС в національне правосуддя, шляхом забезпечення проведення для суддів тренінгів, вебінарів, лекцій, а також Літньої школи з права Європейського Союзу у серпні 2025 року.

Актуальними для України є питання євроінтеграційного майбутнього, оскільки, як влучно зазначав Жан Моне, справжній сенс Європейського Союзу полягає в тому, щоб уникнути нових конфліктів та створити простір стабільності, миру та процвітання.

Ахтирська Наталія,
начальник Навчальної лабораторії з вивчення
права Європейського Союзу
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК УКРАЇНИ ПРОВОДИТИ РЕФОРМУ КПК В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА?

Цілями асоціації України з Європейським Союзом є сприяння поступовому зближенню сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод (ст. 1). В усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог, який сприятиме поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки. Цілями політичного діалогу є: a) поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико-безпекової конвергенції та ефективності; b) сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності; c) посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози; d) пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між Сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на Європейському континенті; e) зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ; f) розвиток діалогу та

поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та оборони; g) сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів.

В рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони домовились надавати особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на *зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією.* Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі *принципу поваги до прав людини та основоположних свобод* .[1]

Гармонізація кримінального законодавства набула чинності в первинному праві після підписання Лісабонського договору 17 грудня 2007 року, який поклав кінець поділу Союзу на три стовпи та обрав унітарну концепцію його законодавчої компетенції. Підписанти наділили його повноваженнями у сфері кримінального законодавства. Простір свободи, безпеки та справедливості є однією з компетенцій, яку поділяють Європейський Союз та його держави-члени. Відповідно до ч. 2 ст. 82 ДФЄС Європейський парламент та Рада мають право ухвалювати директиви відповідно до звичайної законодавчої процедури та можуть *встановлювати мінімальні правила* кримінального судочинства. Ці мінімальні правила враховують відмінності між правовими традиціями та системами держав-членів. Вони стосуються: a) взаємної допустимості доказів між державами-членами; b) *прав осіб у кримінальному провадженні*; c) *прав потерпілих;* d) інших конкретних елементів кримінального провадження, які Рада попередньо визначить своїм рішенням; для прийняття цього рішення Рада ухвалює рішення одноголосно після схвалення Європейським парламентом. Прийняття мінімальних правил, зазначених у цьому пункті, не заважає державам-членам зберігати або запроваджувати вищий рівень захисту осіб. [2]

ЄС є глобальним суб'єктом в галузі прав людини. Обов'язковий характер Хартії основоположних свобод ЄС дозволив правовій системі ЄС стати взірцем захисту основних прав. Вона стала втіленням того, що означають права та цінності ЄС, — символом європейської ідентичності. Це призвело до більш послідовного та всеосяжного тлумачення основних

прав на всій території ЄС. Інститути ЄС, держави-члени та різні учасники ланцюга забезпечення дотримання Хартії зобов'язані забезпечити, щоб Хартія стала живим інструментом, що захищає основні права в Європі на благо всіх. 2 грудня 2020 року Європейською Комісією ухвалено Стратегію щодо посилення застосування Хартії основоположних прав ЄС, в якій зазначено, що Європейська Комісія *наполягатиме на тому, щоб країни, які прагнуть вступити до ЄС («країни розширення»), відповідали стандартам ЄС щодо захисту основних прав*. Комісія надаватиме підтримку та технічну допомогу країнам розширення і відстежуватиме прогрес за допомогою щорічного пакету звітів про розширення щодо кожної держави-кандидата. [3]

Згідно з даними оприлюдненими у Звіті Європейського агентства з прав людини, 2025 рік характеризується ще більшими випробуваннями і непередбачуваними викликам у порівнянні з 2024 роком. Нові пріоритети Європейської Комісії та Парламенту зміщують увагу на безпеку та оборону. Спрощення та дерегуляція можуть відбутися за рахунок послаблення захисту прав людини та охорони навколишнього середовища. У часи таких величезних змін і невизначеності важливо твердо стояти на тому, що вважається правильним – права, захищені Хартією основоположних прав Європейського Союзу. Захист основних прав і прав людини ніколи не повинен бути другорядним питанням. Необхідно використовувати ці права для забезпечення миру та стабільності, щоб не допустити появи тріщин, які можуть загрожувати цим основам.[4]

Удосконалення механізму захисту прав учасників кримінального провадження у відповідності до стандартів ЄС набуває особливого значення, що зумовлено тривожними сигналами щодо збільшення встановлених ЄСПЛ порушень. Так, у 2025 році з 816 рішень, ухвалених ЄСПЛ, в яких встановлено порушення Конвенції, 160 стосуються України, що становить 19,6%, тобто кожне п'яте рішення ЄСПЛ, в якому констатується порушення прав людини, стосується України (Росія -153, Туреччина – 66, Італія – 62, Молдова - 45, Азербайджан – 43, Греція -3 3). Загальна кількість рішень щодо України становить 164, з них 160 стосувалися принаймні одного порушення. Найбільше порушень (89) було за статтею 13 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) – "Право на ефективний захист". 68 порушень – щодо права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 ЄКПЛ); 58 порушень – щодо три-

валості провадження та права на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ); 42 порушень – заборона катування (стаття 3 ЄКПЛ); 34 порушень – право на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ); 21 порушення – захист права власності (стаття 1 першого протоколу); 16 порушень – право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ); 11 порушень – заборона катування і право на ефективне розслідування (стаття 3 ЄКПЛ); 10 порушень – право на життя і ефективне розслідування (стаття 2 ЄКПЛ). За кількістю нерозглянутих заяв Україна посідає третє місце — проти України залишилося 4004 заяви. Попереду лише Туреччина (18 464 заяви) та Росія (7 177 заяв). [5]

Отже, доцільно кримінально-процесуальне законодавство України реформувати у відповідності до Рекомендацій Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 від 8 грудня 2022 р., які стосуються процесуальних прав підозрюваних обвинувачених, що перебувають під вартою до суду, а також матеріальних умов тримання, Директиви (ЄС) 2016/1919 Європейського парламенту та Ради від 26 жовтня 2016 року щодо правової допомоги підозрюваним та особам, проти яких відкрите кримінальне провадження, а також особам, щодо яких подано запит про видачу в рамках провадження, пов'язаного з європейським ордером на арешт, Директиви (ЄС) 2016/800 Європейського парламенту та Ради від 11 травня 2016 р. щодо встановлення процесуальних гарантій для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальних справах, Директиви (ЄС) 2016/343 Європейського парламенту та Ради від 9 березня 2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому засіданні в рамках кримінального процесу, Рекомендацій Комісії від 27 листопада 2013 р. щодо процесуальних гарантій для вразливих осіб, підозрюваних або обвинувачених у кримінальних справах, Директиви 2013/48/ЄС Європейського парламенту та Ради від 22 жовтня 2013 р. щодо права на доступ до адвоката у кримінальному процесі та процесах, пов'язаних з європейським ордером на арешт, права інформувати третю особу про позбавлення волі та права осіб, позбавлених волі, спілкуватися з третіми особами та з консульськими органами, Директива 2012/13/ЄС Європейського парламенту та Ради від 22 травня 2012 р. щодо права на інформацію у кримінальному судочинстві, Директиви 2010/64/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 р. щодо права

на усний та письмовий переклад у кримінальному судочинстві, Рішення Ради щодо рамкових угод 2008/909/JHA від 27 листопада 2008 р. про застосування принципу взаємного визнання до рішень у кримінальних справах, що передбачають ухвалення вироків або заходів, пов'язаних із позбавленням волі, для їх виконання в Європейському Союзі тощо.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. TRAITÉ SUR LE FONCTIONNEMENT DE L'UNION EUROPÉENNE (VERSION CONSOLIDÉE). https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:fr:PDF
3. Strategy to strengthen the application of the Charter of Fundamental Rights in the EU. Brussels, 2.12.2020. COM(2020) 711 final. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0711&amp%3Bqid=1608047356199
4. FUNDAMENTAL RIGHTS REPORT — 2025. European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/en/publication/2025/fundamental-rights-report-2025
5. ANNUAL REPORT E U R O P E A N C O U R T O F H UMA N R I G H T S – 2025. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2025-fra

Андрейків Андрій,
докторант Національного університету «Київський авіаційний інститут», президент Американсько-українського юридичного товариства, кандидат юридичних наук

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ВІДНОСИН

Європейська інтеграція України у цифровій сфері означає не лише імплементацію актів ЄС, а й рецепцію методології Суду Європейського Союзу (СЄС), який сформував комплексні стандарти захисту персональних даних, алгоритмічної відповідальності, цифрової конкуренції та балансу між безпекою і фундаментальними правами.

Ключовим первинним джерелом права Європейського Союзу, яке визначає компетенції інституцій ЄС та рамки вторинного законодавства у сфері цифрових відносин, є *Treaty on the Functioning of the European Union (*ДФЄС). Саме ДФЄС встановлює розподіл повноважень між ЄС та державами-членами, визначає принципи внутрішнього ринку, конкуренції, гармонізації законодавства та захисту прав суб'єктів господарювання, що становить конституційну основу сучасного цифрового регулювання. Ст. 26 ДФЄС закріплює поняття внутрішнього ринку як простору без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечується вільний рух товарів, послуг, капіталу та осіб. У цифрову епоху ця норма отримала нове змістовне наповнення: електронна комерція, онлайн-платформи та транскордонні цифрові послуги розглядаються як складова свободи надання послуг і свободи руху капіталу. Відповідно усі вторинні акти у сфері цифрової економіки (зокрема, GDPR, DSA, DMA) мають своїм підґрунтям саме функціонування внутрішнього ринку. Статті 101 і 102 ДФЄС становлять фундамент антимонопольного регулювання, а саме, ст. 101 забороняє антиконкурентні угоди між підприємствами, що мають на меті або результатом обмеження конкуренції у внутрішньому ринку, а ст. 102 забороняє зловживання домінуючим становищем. У цифровому контексті ці положення застосовуються до великих онлайн-платформ, які

можуть використовувати контроль над даними, алгоритмічні механізми або екосистемні залежності для обмеження конкуренції. Саме на цих нормах базується підхід Суду ЄС у справах щодо цифрових платформ, де порушення стандартів захисту даних може розглядатися як елемент зловживання ринковою владою.

Ст. 114 ДФЄС надає ЄС повноваження приймати заходи з гармонізації законодавства з метою забезпечення функціонування внутрішнього ринку. Саме ця стаття є правовою основою прийняття більшості цифрових регламентів, включаючи General Data Protection Regulation, Digital Services Act та Digital Markets Act. Таким чином, цифрове регулювання ЄС має ринкову спрямованість: захист прав людини та споживачів розглядається як умова належного функціонування єдиного ринку. Ст. 16 ДФЄС закріплює право кожної особи на захист персональних даних та надає ЄС повноваження встановлювати правила щодо обробки таких даних. Ця норма є конституційною основою GDPR і демонструє, що захист даних у правопорядку ЄС має статус фундаментального права, а не лише елементу споживчого регулювання.

У свою чергу, положення ст. 288 ДФЄС визначає юридичну природу регламентів, директив, рішень, рекомендацій та висновків, а саме, регламент має загальне застосування, є обов'язковим у всіх своїх частинах і підлягає прямому застосуванню в державах-членах, а директива є обов'язковою щодо результату, але залишає державам свободу форми та методів реалізації. Це положення пояснює перехід від директивної моделі (наприклад, Директива 95/46/ЄС) до регламентної моделі (GDPR), що забезпечує вищий рівень уніфікації цифрового права. Хоча ст. 215 ДФЄС традиційно стосується санкційної політики, її значення в цифровому контексті проявляється у можливості застосування економічних та фінансових обмежень щодо цифрових суб'єктів або технологічних компаній у межах спільної зовнішньої політики.

Новітня практика Суду ЄС демонструє інтегрований підхід до цифрового регулювання, де норми General Data Protection Regulation (GDPR), положення ДФЄС щодо конкуренції та стандарти Хартії основних прав ЄС застосовуються системно. Показовою є справа Meta Platforms Inc v Bundeskartellamt (2023)**,** у якій німецький антимонопольний орган встановив, що Meta, зловживаючи домінуючим становищем, поєднувала дані користувачів із різних сервісів і сторонніх джерел без належної

правової підстави. Ключовим юридичним питанням було, чи може орган конкуренції враховувати порушення GDPR у межах аналізу ст. 102 ДФЄС (Ст. 102 ДФЄС (зловживання домінуванням), General Data Protection Regulation (законність обробки, згода, принцип мінімізації). Суд визнав, що порушення стандартів захисту даних може бути релевантним фактором при оцінці зловживання ринковою владою, підкресливши інтеграцію конкуренційного та приватноправового виміру захисту даних. Водночас антимонопольний орган повинен взаємодіяти з органами захисту даних і не підміняти їхню компетенцію. Суд інтегрував конкуренційний і приватноправовий вимір захисту даних.

У справі Schufa Holding AG **(**2023), німецька компанія SCHUFA створювала кредитні скоринг-рейтинги, які банки використовували для прийняття рішень щодо кредитування. Фактично автоматизований алгоритм суттєво впливав на доступ осіб до фінансових послуг. Питання виникло чи є створення скоринг-оцінки «виключно автоматизованим рішенням», що породжує правові наслідки для особи, у розумінні ст. 22 GDPR? Чи потрібні додаткові гарантії та людський перегляд, якщо ст. 22 GDPR встановлює лише (автоматизовані рішення), принципи прозорості та пояснюваності. Якщо скоринг-функція фактично визначає рішення третьої сторони, чи це підпадає під заборону виключно автоматизованого прийняття рішень без належних гарантій, та чи особа має право на інформацію про логіку алгоритму та можливість людського перегляду. Суд розглядав ситуацію, коли алгоритмічний кредитний скоринг фактично визначав рішення банків щодо надання кредитів. Проблема полягала у тлумаченні ст. 22 GDPR: чи є створення скорингу «виключно автоматизованим рішенням», що породжує правові наслідки для особи. Суд встановив, що якщо алгоритм має визначальний вплив на рішення третьої сторони, особа має право на пояснення логіки такого рішення та на людський перегляд, що закріплює принцип пояснюваності й недискримінаційності алгоритмів.

У практиці французького бізнесу, державний французький регулятор зобов'язав Google забезпечити глобальне видалення посилань у межах «права на забуття». Компанія обмежила видалення лише доменами ЄС, що породило відомий спір про забуття в інтернеті, Google LLC v CNIL. Суд ЄС розглянув межі «права на забуття», коли французький регулятор вимагав глобального видалення результатів пошуку. Юридична про-

блема стосувалася територіального обсягу обов'язків за ст. 17 GDPR. Суд дійшов висновку, що GDPR не зобов'язує автоматично здійснювати глобальне видалення, але вимагає ефективного захисту прав у межах ЄС із дотриманням балансу між приватністю та свободою інформації.

У справі La Quadrature du Net and Others Суд аналізував законність загального та недиференційованого зберігання телекомунікаційних даних з міркувань безпеки. Застосовуючи положення Хартії основних прав ЄС (статті 7 і 8), Суд визнав, що масове зберігання даних є непропорційним, за винятком виняткових ситуацій реальної загрози національній безпеці, тим самим закріпивши жорсткий тест пропорційності навіть у сфері безпеки.

Для України ДФЄС виступає не лише джерелом конкретних норм, а й системною рамкою цифрового регулювання. Його положення визначають логіку вторинного законодавства ЄС та методологію судового контролю: інтеграцію конкуренційного аналізу, захист фундаментальних прав, гармонізацію ринку та баланс між економічною свободою і публічними інтересами. Рецепція цих принципів у національній судовій практиці означає перехід до європейського стандарту оцінки цифрових спорів, де внутрішній ринок, конкуренція та права людини розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиного правового порядку.

Сукупно зазначені судові рішення формують методологічну модель для України: по-перше, інтеграцію аналізу захисту даних і конкуренції; по-друге, обов'язок перевіряти пропорційність і мотивованість втручань у цифровій сфері; по-третє, вимогу забезпечення ефективного судового захисту та права на пояснюваність алгоритмічних рішень; по-четверте, інституційну стриманість суду, який здійснює інтенсивний контроль за дотриманням прав, але не підмінює технічну експертизу.

Таким чином, практика Суду ЄС у цифрових справах виступає для України не лише джерелом орієнтирів, а концептуальною моделлю сучасного правосуддя, здатного забезпечити баланс між інноваціями цифрової економіки, конкуренцією та фундаментальними правами людини.

Список використаних джерел:

1. Court of Justice of the European Union. *Case C-252/21, Meta Platforms Inc v Bundeskartellamt*, Judgment of the Court (Grand Chamber), 4 July 2023. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62021CJ0252
2. Court of Justice of the European Union. *Case C-634/21, SCHUFA Holding AG*, Judgment of the Court, 7 December 2023. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62021CJ0634
3. Court of Justice of the European Union. *Case C-507/17, Google LLC v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL)*, Judgment of the Court (Grand Chamber), 24 September 2019. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0507
4. Court of Justice of the European Union. *Joined Cases C-511/18, C-512/18 and C-520/18, La Quadrature du Net and Others*, Judgment of the Court (Grand Chamber), 6 October 2020. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0511

Балацька Ольга,
суддя Рівненського міського суду
Рівненської області,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Навчально-наукового Інституту
права ім. І. Малиновського Національного
університету «Острозька академія»,
доктор юридичних наук

ЗАХИСТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ СУДОМ ЄС ЯК ПРОТИДІЯ ВІДСТУПУ ВІД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄС ('RULE OF LAW BACKSLIDING')

Дотримання вимог засади верховенства права як принципу, що забезпечує правовість та демократичність держави, покликане змусити уряди держав служити інтересам свого народу. Стаття 2 Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС) передбачає, що Європейський Союз (далі – ЄС) ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Стаття 3 чітко зазначає, що метою ЄС є сприяння добробуту своїх громадян. [1]

Взаємна довіра громадян ЄС та національних органів державної влади до правових систем інших держав-членів становить визначальну передумову ефективного функціонування ЄС як простору свободи, безпеки і правосуддя, позбавленого внутрішніх кордонів. Водночас незалежність суду, що є складником верховенства права, постає гарантією ефективного судового захисту основоположних прав, демократії та забезпечення дотримання права ЄС, судової співпраці в ЄС, підтримання довіри до транскордонних операцій, а також для функціонування єдиного ринку та правового порядку ЄС. [2, С. 116]

Водночас роль незалежності судової гілки влади в державі обґрунтовано посилюється саме в контексті ідентифікації європейською спільнотою проявів регресу (відступу від) верховенства права (*'rule of*

law backsliding') в країнах-членах ЄС. Адже правове явище *'rule of law backsliding'* супроводжується зневагою урядів або їх посадових осіб до цінностей ЄС, підриває примат права ЄС, що постає сучасним викликом функціонуванню правопорядку ЄС. [3, С.9]

З метою попередження проявів такої неповаги до фундаментальних цінностей в праві ЄС передбачено спеціальні процедури за статтею 7 ДЄС, яка встановлює процедури для констатації загрози порушення цінностей ЄС державою-членом, існування такого порушення, а також можливий механізм санкцій для повернення непокірних держав-членів до дотримання правил, не обмежуючи при цьому загальні обмеження компетенції ЄС. Як зазначає Д.Коченов цей механізм виник для можливості забезпечення примусового захисту цінностей Союзу у випадку якщо презумпція про те, що всі держави-члени є достатньо доброчесними, щоб не відступати від базового рівня дотримання цінностей ЄС виявляється неспроможною. [4, С.4] Водночас Л.Пех та К.Шеппеле звертають увагу на необхідності нагальних дій, як тільки з›являються явні ознаки небезпеки, оскільки системна політика національних урядів щодо послаблення незалежності суду та зневаги до цінностей ЄС є проявом зародження автократії в рамках ЄС. Відтак варто погодитись з думкою вчених, що прийнятий в 2014 році Європейською комісією рамковий документ для зміцнення верховенства права [5] не є достатньо дієвий, оскільки розрахований на дружнє вирішення правових спорів і може додатково активувати механізм впливу на державу-члена ЄС згідно з положеннями ст. 7 ДЄС. [6, С.4] Однак наявний в рамках ЄС механізм згідно з ст.7 ДЄС не забезпечує достатніх засобів протидії недобросовісним урядам країн-членів ЄС, що продемонстрували дії урядів Угорщини та Республіки Польща, які зуміли консолідувати владу в той час коли ЄС вагався з конкретними діями та заходами щодо них за статтею 7 ДЄС.

Як зазначається в Звіті 2024 року громадської організації Liberties (Союз громадянських свобод для Європи) стійкість країн до відступу від вимог верховенства права (*'rule of law backsliding'*) є різною [7, С. 4] Здатність держав-членів протистояти викликам значною мірою зумовлюється рівнем розвитку їхньої політичної й правової культури, а також особливостями конституційної організації публічної влади. Держави з усталеними демократичними традиціями, диференційованою та інституційно побудованою системою влади, як правило, демонструють

вищий рівень резистентності до процесів відступу від принципу верховенства права. Однак як значиться в звіті такі тенденції як вплив політичних структур на судову систему, недостатність фінансових ресурсів та неефективність і несправедливість судових проваджень негативно впливають на незалежність судових систем країн ЄС та призводять до порушень верховенства права. Обмежені ресурси, слабка комунікація із суспільством та відсутність усталених механізмів публічної підтримки без сумніву істотно знижують спроможність судової системи протистояти політичному тиску, що негативно впливає на реалізацію принципу верховенства права. Відтак вчені Л.Пех та К.Шеппелл визначили «відступ від верховенства права як процес, у межах якого обрані органи публічної влади свідомо реалізують урядові стратегії (моделі дій), спрямовані на систематичне послаблення, нейтралізацію або підпорядкування внутрішніх механізмів стримувань і противаг з метою демонтажу ліберально-демократичної держави та закріплення довготривалого панування домінуючої політичної партії.» [6, С.7]

Саме до таких можливих зловживань конституційних демократій можна віднести спроби підриву незалежності та безсторонності судової гілки влади. Чому незалежність судової влади як ключовий елемент демократії та верховенства права набуває зростаючого значення в Європі?

Так, збереження верховенства права, що є без сумніву ключовим стовпом демократії, постало на порядку денному у зв'язку з національними запитами про попереднє рішення до Суду ЄС після його знакового рішення 2018 року у справі *Portuguese Judges*. У цьому рішенні Суд ЄС роз'яснив, що принцип ефективного судового захисту в праві ЄС, закріплений у другому абзаці статті 19(1) ДЄС «держави-члени забезпечують засоби правового захисту, достатні для гарантування ефективного правового захисту у сферах, охоплених правом Союзу», має тлумачитися як такий, що встановлює загальний обов'язок кожної держави-члена гарантувати та підтримувати незалежність своїх національних судів. [8] Крім того, у межах процедури попереднього рішення Суд ЄС дійшов висновку, що він має юрисдикцію тлумачити другий абзац статті 19(1) ДЄС у все більш різноманітних видах національних проваджень.

Окрім пріоритизації справ щодо незалежності суддів, найвагомішим процесуальним розвитком у контексті захисту окремих суддів стало також перше застосування тимчасових заходів, ухвалених Європейським судом

з прав людини (ЄСПЛ) для реагування на ситуацію з польськими суддями, які стикаються з явно свавільними дисциплінарними провадженнями та санкціями, що масштабно застосовуються у Республіці Польща.

Відтак європейські суди (ЄСПЛ, Суд справедливості ЄС) акцентують увагу на ключовій ролі судової незалежності в контексті поділу влади та системи стримувань і противаги гілок влади, що в глобальному контексті попереджує занепад цінності верховенства права в Європі. З цього можна припустити, що втрата незалежності суду як ключового складника засади верховенства права може призводити до наслідків, які є підривними для правопорядку об'єднаних європейських держав.

Список використаних джерел:

1. Tomasek M., Šmekajklal V. et al. Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the Treaty on EU, and the Charter of Fundamental Rights of the EU. Prague: Wolters Kluwer ČR. 2024. 1780 p.
2. Балацька О. Незалежність судової гілки влади в умовах занепаду верховенства права в Європі. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 27-28 листопада 2025 року). Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. С. 116 – 118.
3. Л. Пех, Б. Лобіна, Аналіз юрисдикції та знакових рішень Європейського суду з прав людини і Суду справедливості ЄС: посібник із захисту верховенства права в європейських судах в умовах погіршення ситуації з дотриманням принципів демократії. Інститут CEELI, жовтень 2024. 130 с.
4. Kochenov, Dimitry, *Busting the myths nuclear : a commentary on Article 7 TEU*, EUI LAW, 2017/10 https://hdl.handle.net/1814/46345
5. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A new EU Framework to strengthen the Rule of Law. Document 52014DC0158. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52014DC0158
6. Pech, Laurent and Scheppele, Kim Lane, Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU (December 1, 2017). Cambridge Yearbook of European Legal Studies volume 19 December 2017. P. 4 https://ssrn.com/abstract=3009280 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3009280
7. The Liberties Rule of Law Report 2024. https://www.liberties.eu/f/oj7hht
8. Case C – 64/16. Judgment of the CJEU of 27 February 2018, Associação Sindical dos Juízes Portugueses (ASJP) URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62016CJ0064

Ян БЕРНАЗЮК,
суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРАВОСУДДІ: ВІД ПРАКТИКИ СУДУ ЄС ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Європейською етичною хартією щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому оточенні, прийнятій на 31-му пленарному засіданні CEPEJ (Страсбург, 3-4 грудня 2018 р.) визначені наступні принципи: 1) принцип поваги до основних прав: забезпечити, щоб розробка та впровадження інструментів і послуг штучного інтелекту були сумісні з основними правами; 2) принцип недискримінації: конкретно запобігати розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між особами або групами осіб; 3) принцип якості та безпеки: щодо обробки судових рішень та даних використовувати сертифіковані джерела та нематеріальні дані з моделями, розробленими на міждисциплінарній основі, у безпечному технологічному середовищі; 4) принцип прозорості, неупередженості та справедливості: зробити методи обробки даних доступними та зрозумілими, дозволити зовнішні аудити; 5) принцип «під контролем користувача»: виключити директивний підхід та забезпечити, щоб користувачі були поінформованими учасниками та контролювали зроблені вибори. Ці засадничі підходи реалізуються в практиці Суду Європейського Союзу.

У справі Judgment of the Court (Grand Chamber) of 7 December 2023, SCHUFA Holding (Scoring), C-634/21, EU:C:2023:957 (Automated credit scoring) спір виник через відмову у наданні кредиту особі на підставі негативного «скорингового балу», сформованого приватною компанією за допомогою математично-статистичних методів. Суд ЄС постановив, що автоматизоване визначення ймовірності майбутньої платоспроможності особи («скоринг») є «рішенням» у розумінні статті 22 GDPR, якщо воно відіграє вирішальну роль у діях третіх сторін [1].

Рішення значно посилило захист громадян, визнавши їхнє право отримувати пояснення логіки алгоритму та оскаржувати результати автоматизованої оцінки безпосередньо у компанії-розробника.

Наслідки для бізнесу: неможливість приховувати алгоритми за «комерційною таємницею» та обов'язок забезпечити прозорість скорингових систем, оскільки вони більше не вважаються простою «підготовчою дією». У справі Judgment of the Court (Grand Chamber) of 21 June 2022, Ligue des droits humains v Conseil des ministres, C-817/19, позов було подано правозахисною організацією проти бельгійського уряду через національне законодавство, яке вимагало масового та автоматизованого збору даних усіх авіапасажирів (PNR) для боротьби з тероризмом. Суд дійшов висновку, що автоматизована обробка та зберігання даних пасажирів протягом п'яти років є серйозним втручанням у фундаментальні права, тому вони мають бути суворо обмежені лише тим, що є абсолютно необхідним. Рішення встановило заборону на загальне та недиференційоване спостереження, підкресливши, що алгоритми не можуть використовуватися для аналізу всіх громадян без наявності об'єктивних доказів загрози. Для авіаперевізників та операторів це означає обов'язок обмежити передачу даних пасажирів лише визначеними маршрутами або ситуаціями, де існує реальна загроза, що потребує перегляду існуючих систем автоматизації [2].

У іншому випадку спір виник через національні норми Швеції та Великої Британії, які зобов›язували провайдерів зберігати масиви даних про трафік та геолокацію всіх користувачів без наявності будь-якої підозри. Суд ЄС постановив, що право Євросоюзу забороняє загальне та недиференційоване зберігання даних електронних комунікацій, оскільки це дозволяє створювати детальні профілі приватного життя осіб. Рішення встановило високий стандарт захисту приватності, визначивши, що доступ державних органів до даних можливий лише для боротьби з тяжкими злочинами за умови попереднього судового або незалежного контролю. Рішення означало необхідність перегляду політик зберігання даних та архітектури безпеки, щоб забезпечити видалення інформації після закінчення суворо визначених термінів та її фізичне розміщення в межах ЄС [3].

У справі Judgment of the Court (Grand Chamber) of 13 May 2014, Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD)

and Mario Costeja González Справа розпочалася з позову громадянина Іспанії проти Google через те, що у результатах пошуку за його іменем відображалося посилання на стару газетну статтю про арешт його майна за борги, які вже давно були сплачені. Суд ЄС визнав діяльність пошукових систем «обробкою персональних даних», а саму компанію Google — «контролером даних», що поклало на неї відповідальність за інформацію, яку вона індексує. Це рішення закріпило «право бути забутим», дозволивши людям вимагати видалення посилань на інформацію, яка є застарілою, нерелевантною або надмірною, оскільки права особи на приватність зазвичай переважають над економічним інтересом пошуковика. Рішення створило обов'язок впроваджувати складні механізми розгляду запитів на видалення контенту та шукати баланс між захистом персональних даних і правом суспільства на доступ до суспільно значущої інформації [4].

У Звіті Європейської Комісії щодо України за 2025 рік вказано, що ЄС фіксує активне впровадження ШІ та e-justice в Україні, але визначає відсутність гармонізації з AI Act. Захист персональних даних у судовій цифровізації залишається проблемним і потребує законодавчого оновлення. ШІ без належних гарантій приватності та контролю судової влади – ризик для верховенства права. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки містить завдання щодо розроблення Мінцифри та подання у IV квартал 2026 року Кабінетові Міністрів України законопроєкту щодо правового врегулювання у сфері розвитку штучного інтелекту. 15 травня 2025 р. Україна підписала Рамкову Конвенцію про ШІ (потребує ратифікації Верховною Радою) та зобов'язалася таким чином дотримуватися визначених у цьому документі принципів, зокрема поваги до людської гідності, прозорості, недискримінації, захисту приватності, надійності і безпеки під час прийняття національного законодавства та практичного застосування ШІ у публічному секторі.

Неналежна цифровізація може збільшувати масив даних і процесуальних матеріалів, ускладнюючи контроль за персональними даними. Кібербезпека та захист чутливих даних суддів і матеріалів справ є складовою суддівського благополуччя. Допоміжні технології допустимі лише як інструмент підтримки, без прогнозування результатів справ і без втрати контролю суддею.

Бюро Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) офіційно затвердило оновлений персональний склад своїх ключових робочих груп на період 2026–2027 років, зокрема: GT-EVAL, що відповідає за оцінку судових систем, GT-EFF, яка опікується ефективністю судочинства, та спеціалізованої групи GT-CYBERJUST, фокусом якої є розвиток кіберправосуддя та регулювання ШІ.

Представника України включено до складу цієї Робочої групи з питань кіберправосуддя та штучного інтелекту (CEPEJ-GT-CYBERJUST).

Список використаних джерел:

1. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 7 December 2023, SCHUFA Holding (Scoring), C-634/21, EU:C:2023:957 (Automated credit scoring) https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-634%2F21%22&publishedId=C-634%2F21
2. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 21 June 2022, Ligue des droits humains v Conseil des ministres, C-817/19, ECLI:EU:C:2022:491 (Passenger Name Record – PNR) https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-817%2F19%22&publishedId=C-817%2F19
3. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 21 December 2016, Tele2 Sverige AB v Post- och telestyrelsen and Secretary of State for the Home Department v Tom Watson and Others, Joined Cases C-203/15 and C-698/15, ECLI:EU:C:2016:970 https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-203%2F15%22&publishedId=C-203%2F15
4. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 13 May 2014, Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González, C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317 https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-131%2F12%22&publishedId=C-131%2F12

Бургарт Тетяна,
суддя Господарського суду Львівської області

ДИСКРИМІНАЦІЯ В ПРАВІ ЄС: ПОНЯТТЯ, ДОКАЗУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Первинне визначення дискримінації в європейському праві базувалося на концепції нерівного поводження в однакових ситуаціях, яке прямо ґрунтується на забороненому критерії. Проте сучасний розвиток права ЄС виокремлює чотири самостійні форми дискримінації, кожна з яких має власну специфіку доказування та правозастосування: 1) пряма дискримінація (Direct discrimination); 2) непряма дискримінація (Indirect discrimination); 3) домагання (Harassment);4) вказівка (інструкція) до дискримінації (Instruction to discriminate).

Ключовою особливістю непрямої дискримінації є концепція наслідків (effects-based concept). Суд оцінює фактичний вплив формально нейтрального правила чи практики, а не суб'єктивний намір дискримінувати. Застосовується «правило розумності» (rule of reason), за яким нейтральний захід може бути виправданий лише за наявності об'єктивної та законної мети. Так, у справі Bilka-Kaufhaus (1986) вимога повного робочого дня для отримання додаткової пенсії непропорційно впливала на жінок (які частіше працювали неповний день). Суд сформував класичний тест об'єктивного виправдання. Фінансова стабільність підприємства є законною метою, але засоби її досягнення мають бути доречними та необхідними. Вимога була визнана необґрунтованою, що підтвердило факт непрямої дискримінації.

Щодо розуміння домагання (Harassment) як самостійна та комплексна форма дискримінації, то згідно з Директивою 2000/43/ЕС, домагання є окремим видом дискримінації. Це небажана поведінка, що має на меті або наслідком порушення гідності особи та створення залякувального, ворожого чи принизливого середовища. Практика Суду ЄС суттєво розширила межі захисту від домагань. У справі Rosa v Parkwood Leisure Ltd (2008) Суд визнав, що бездіяльність роботодавця щодо расистських образ

з боку клієнтів на адресу працівника прирівнюється до дискримінації. Виокремлюється дискримінація за асоціацією. Так у справі Coleman v Attridge Law (2008) Суд дійшов висновку, що захист поширюється на осіб, які самі не мають захищеної ознаки, але зазнають утисків через зв'язок із такою особою (наприклад, догляд за дитиною з інвалідністю).

Можу бути встановлений груповий ефект. У справі CHEZ Razpredelenie (2015) встановлено, що технічні заходи (розміщення лічильників на недосяжній висоті), які створюють принизливе середовище для цілої етнічної спільноти (ромської громади), є формою дискримінації.

Відповідно до ст. 2(4) Директиви 2000/43/ЄС, вказівка чи підбурювання до дискримінації є юридично визнаною формою порушення, незалежно від фактичного результату. Заяви, що спонукають інших дискримінувати, самі по собі є правопорушенням. У справі Feryn NV (2008) директор компанії публічно заявив, що не найматиме іммігрантів через «небажання клієнтів». Позов подано до появи конкретної жертви відмови. Суд ЄС постановив, що публічна заява про відмову наймати певну етнічну групу є прямою дискримінацією та одночасно інструкцією до дискримінації для менеджерів. Для встановлення факту порушення наявність конкретної жертви не є обов'язковою.

У справах про дискримінацію існує фундаментальна проблема інформаційної асиметрії: більшість доказів (критерії відбору, оцінки, внутрішня документація) знаходиться у відповідача. Для компенсації цієї нерівності право ЄС запровадило механізм перерозподілу тягаря доказування. Жертва має надати первинні факти (prima facie), що створюють припущення дискримінації. Якщо припущення доведено, тягар переходить на роботодавця, який зобов'язаний довести, що його рішення було об'єктивним і не пов'язаним із дискримінаційною ознакою. У справі Meister (C-415/10) сама по собі відмова роботодавця надати інформацію про успішного кандидата не є достатнім доказом для виникнення припущення дискримінації (хоча враховується в сукупності). У справі Danfoss (C-109/88) зазначено, що статистичні дані, що демонструють суттєву різницю в оплаті праці між чоловіками та жінками, є достатнім доказом для переходу тягаря доказування на роботодавця.

Норми антидискримінаційного права ЄС не повинні залишатися декларативними. Держави-члени не мають права встановлювати процесуальні норми, які роблять захист прав практично неможливим. На-

приклад, за шведським законодавством, якщо відповідач погоджувався виплатити компенсацію, суд закривав справу без розгляду питання про наявність факту дискримінації. Суд ЄС визнав, що така норма позбавляє жертву реального судового захисту і суперечить Директиві 2000/43/ ЕС та ст. 47 Хартії основних прав ЄС. Національні суди зобов›язані відмовлятися від застосування норм, що перешкоджають ефективному захисту та встановленню істини.

Практика Суду Справедливості ЄС демонструє проактивний підхід до захисту від дискримінації. Суд системно зміщує фокус із формального наміру на фактичні наслідки, розширює коло захищених осіб (через асоціацію), визнає порушення навіть за відсутності конкретної жертви та вимагає від національних судів забезпечення абсолютної ефективності антидискримінаційних норм.

Вороніжський Ярослав,
старший детектив підрозділу детективів організаційно-аналітичного забезпечення та стратегічного розвитку Національного антикорупційного бюро України, доктор філософії в галузі права

МЕХАНІЗМИ СТЯГНЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО СТАНДАРТІВ ЄС

Фінансовий контроль є ключовим аспектом забезпечення належного управління фінансами та протидії зловживанням під час використання бюджетних коштів, зокрема фінансової допомоги ЄС. До фінансового контролю належать питання державного внутрішнього фінансового контролю, зовнішнього аудиту, захисту фінансових інтересів ЄС, а також захисту євро від підробок.

У контексті функціонування ЄС фінансовий контроль є невід'ємним елементом захисту фінансових інтересів Союзу. Ним забезпечуються прозорість і підзвітність у використанні коштів ЄС, у тому числі структурних і інвестиційних фондів, що надзвичайно актуально в умовах надання значного обсягу фінансової допомоги Україні як кандидату на вступ до ЄС. Ефективна система фінансового контролю дозволяє не лише виявляти та попереджати порушення, але й гарантувати, що кошти використовуються відповідно до принципів належного фінансового управління.

Адаптація національної системи фінансового контролю до стандартів ЄС має вирішальне значення для України у процесі євроінтеграції. Це не лише обов'язок у межах імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС), але й умова зміцнення інституційної спроможності держави, формування довіри з боку європейських партнерів і донорів, а також ефективного використання фінансових ресурсів для повоєнного відновлення та модернізації України. Успішне виконання зобов'язань у

сфері фінансового контролю сприятиме забезпеченню доброчесності, прозорості та підзвітності державного управління.

Відповідно до результатів офіційної оцінки ЄС стану імплементації права Європейського Союзу (acquis ЄС) в законодавство України, нормативно-правова база у сфері державного внутрішнього фінансового контролю в Україні загалом сформована та в основному враховує міжнародні стандарти та кращі практики у цій сфері.

Визначена в Україні структура державного внутрішнього фінансового контролю включає три складові (внутрішній контроль, внутрішній аудит, Центральний підрозділ гармонізації) та ґрунтується на концептуальних документах Європейської Комісії.

В Україні здійснюється послідовна реалізація заходів з розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю шляхом гармонізації з міжнародно визнаними стандартами та методологіями, а також кращою практикою ЄС, зокрема шляхом удосконалення нормативно-методологічного забезпечення державного внутрішнього фінансового контролю, реалізації навчальних програм з внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту для працівників державних органів, запровадження національної сертифікації внутрішніх аудиторів, започаткування процесу утворення та функціонування аудиторських комітетів у низці державних органів тощо.

Основними елементами предмету доказування набуття особою необґрунтованих активів є: 1) необґрунтованість активів, а саме різниця між їх вартістю та законними доходами особи: мінімальна і максимальна, яку перевіряють у разі ініціювання процедури без кримінального переслідування особи або в разі спростування відповідачем необґрунтованості – законність походження активів; 2) зв'язок активів, про необґрунтованість яких стверджує прокурор, з уповноваженою особою або в разі спростування відповідачем зв'язку – відсутність зв'язку з такою особою. Похідними елементами визнаються: 1) статус уповноваженої особи; 2) поширення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» на активи, про необґрунтованість яких заявляє прокурор; 3) набуття уповноваженою особою активів, про необґрунтованість яких вказує прокурор, в один зі способів: безпо-

середньо уповноваженою особою; опосередковано іншою фізичною або юридичною особою (номінальним власником), якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та/або уповноважена особа може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (додатково підлягає встановленню фактичний зв'язок активів з номінальним власником (фактичний контроль): чи справді номінальний власник набув майно для себе та відносини між таким власником й уповноваженою особою, а також можуть перевіряти доходи й витрати номінального власника); 4) вартість необґрунтованого активу; 5) законні доходи: уповноваженої особи; членів її сім'ї; номінального власника в разі набуття ним активу залежно від виду відповідачів. Додатковим елементом предмету доказування визнаються видатки уповноваженої особи та членів її сім'ї за відповідний період, що не могли бути використані для придбання активів.

Доказами у такі категорії проваджень є: відомості щодо відсутності освіти, водійських прав (як правило при набутті авто на номінального власника тощо) у близьких родичів уповноваженої особи; листи ДПС про перетин державного контролю; відповіді на запити документів й інформація щодо направлень поштових відправлень, замовлень послуг, зокрема перевезень, інтернет-потоку, а також товарів і робіт уповноваженою особою, членами її сім'ї та номінальними власниками; охоронні послуги; інформація операторів телекомунікаційних послуг щодо з'єднання абонентських номерів уповноваженої особи, членів її сім'ї та номінальних власників із зазначенням місць перебування кінцевого обладнання, яким користуються такі особи забезпечується в порядку постановлення ухвали про забезпечення доказів шляхом витребування. Вагоме значення має також результати моніторингу способу життя, листування у месенджерах, інформація операторів телекомунікаційних послуг щодо з'єднань абонентських номерів уповноваженої особи, членів її сім'ї та номінальних власників із зазначенням місць перебування кінцевого обладнання, яким користуються такі особи.

Ефективність діяльність правоохоронних органів підтверджується судовими рішеннями. Так у серпні 2025 року прокурор САП звернувся із заявою про забезпечення позову в рамках справи щодо визнання

необґрунтованих активів та стягнення їх в дохід держави начальника управління освіти Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації та його матері. Активи на суму 7 247 780 грн., а саме: квартира, загальною площею 116,7 кв. м. (номінальним власником якої є мати уповноваженої особи); грошові кошти на банківському рахунку уповноваженої особи розміром 2 597 780 грн. Прокурор просив забезпечити позов шляхом накладення арешту: на квартиру, загальною площею 116,7 (номінальним власником якої є мати уповноваженої особи); на авто «NISSAN X-TRAIL», вартістю 2 165 000 грн (власником якого є уповноважена особа); та заборони на переміщення авто «NISSAN X-TRAIL», 2025 р.в. за межі території України. Арешт зазначеного авто був пов'язаний з тим, що грошові кошти на банківському рахунку були витрачені на купівлю зазначеного авто. Ухвалою ВАКС у справі 991/8752/25 від 29 серпня 2025 року заяву прокурора САП задоволено, арешт накладено без заборони користування майном. Постановою АП ВАКС у справі 991/8752/25 від 03 жовтня 2025 року ухвалу ВАКС від 29 серпня 2025 року залишено без змін.[1]

З метою удосконалення боротьби з корупцією та конфіскації необґрунтованих активів, доцільно визнати, що застосування цивільної конфіскації в Україні має доволі обмежену сферу щодо 1) суб'єктів; 2) активів; 3) вартості активів; 4) підстав закриття кримінального провадження, зареєстрованого за вчинення кримінального правопорушення «Незаконне збагачення»; 5) часу дії. Відтак, доцільно частину четверту статті 290 викласти в новій редакції: «Позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може бути пред'явлено до особи, яка, будучи особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування або упродовж трьох років після припинення нею повноважень чи до суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень, якщо кримінальне провадження за такими закрито на підставі пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 10 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, які набули у власність активи, зазначені у частині другій цієї статті, та/або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка набула у власність такі активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування чи суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень або що така особа, уповноважена на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування чи суб'єкт корупційних кримінальних правопорушень, може прямо чи опосередковано контролювати такі активи, у тому числі визначати долю таких активів».

Список використаних джерел:

1. Постанова КЦС ВС у справі № 991/8752/25 від 06 травня 2026 року. https://reyestr.court.gov.ua/Review/136347978

Гуцалюк Михайло,
провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ТЕРМІНОВОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СВІТЛІ БУДАПЕШТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ТА ДРУГОГО ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ: ПОТРЕБА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В КПК УКРАЇНИ

У сучасних кримінальних провадженнях електронні докази відіграють ключову роль у виявленні та доведенні фактів кримінальних правопорушень, утім їх несталість, динамічність і легкість видалення створюють суттєві ризики для правосуддя [1]. Традиційні процесуальні механізми КПК України, зокрема тимчасовий доступ (ст. 159–166 КПК) або обшук (ст. 234 КПК), часто не забезпечують належне збереження таких даних, зокрема у провайдерів, через часові обмеження, особливо коли вони знаходяться в розподілених або віддалених ресурсах (хмарні сервіси, сервери іноземних юрисдикцій).

Ця ситуація вимагає введення спеціального механізму негайного збереження цифрової інформації (expedited preservation) на етапі розслідування для запобігання втратам та зміні даних ще до оформлення формального доступу до них.

Будапештська конвенція про кіберзлочинність (статті 16, 17) та, зокрема, Другий додатковий протокол [2] передбачають інструменти для оперативної співпраці в екстрених ситуаціях, зокрема запити до контактних пунктів 24/7 щодо прискореного розкриття збережених комп›ютерних даних (expedited disclosure of stored computer data), який дозволяє не чекаючи використання механізмів міжнародної правової допомоги (MLA) отримати збереження даних від провайдера в іншій юрисдикції, без формального запиту про правову допомогу.

Положення щодо таких невідкладних механізмів включені в ст. 9 Додаткового протоколу та відкривають можливості для правоохоронних органів забезпечувати доступ до даних в ситуаціях, які вимагають негайного втручання, з одночасним дотриманням умов і гарантій прав людини.

Дослідження у сфері кримінального процесу та електронних (цифрових) доказів підкреслюють, що оперативне збереження комп'ютерних даних є критичним елементом ефективного розслідування кіберзлочинів. Наприклад, робота SoK: Cross-border Criminal Investigations and Digital Evidence аналізує значні складнощі в транснаціональних кримінальних розслідуваннях через часові бар'єри та правову роздробленість, виокремлюючи необхідність у швидких механізмах співпраці та збереження даних [3].

Це співпадає з міжнародною тенденцією до створення інструментів, які дозволяють правоохоронцям швидко «зафіксувати» стан цифрових доказів перед тим, як вони стануть недоступними або зміняться, що має бути враховано і у національному кримінальному процесі.

Разом з цим сьогодні в діючому КПК України немає спеціальної норми, що регламентує процедуру та механізм expedited preservation. Водночас вимоги щодо негайного збереження комп'ютерних даних випливають зі співпраці в рамках Будапештської конвенції, яка була ратифікована у 2005 році, але відсутність внутрішньої норми створює прогалину в національному законодавстві.

На нашу думку модельна стаття до КПК України має містити:

а) Визначення поняття

«Expedited preservation» – процесуальний механізм, який зобов'язує компетентні органи ініціювати та забезпечити негайне збереження цифрової інформації, що міститься на серверах, у хмарних середовищах або в інших системах третіх осіб, з метою подальшого використання у кримінальному провадженні, ще до набуття юридичної сили відповідного процесуального рішення про доступ до таких даних.

б) Умови застосування

Застосовується у випадках, коли існує обґрунтована загроза незворотної втрати даних, що може істотно вплинути на розслідування,

а також у ситуаціях, коли неможливо вчасно отримати рішення про доступ у повному обсязі.

в) Механізм координації

Закріпити можливість використання контактних пунктів 24/7 для надсилання міжнародних запитів щодо expedited preservation з подальшим MLA. Це узгоджує національну процедуру з міжнародними стандартами співпраці.

Запровадження в КПК України спеціальної процесуальної статті про expedited preservation сприятиме: підвищенню ефективності розслідувань кіберзлочинів; узгодженню національного законодавства з міжнародними стандартами; забезпеченню балансу між оперативністю розслідування та захистом прав людини. Таке законодавче нововведення відповідає викликам цифрової епохи та міжнародним тенденціям у сфері боротьби з кіберзлочинами.

Список використаних джерел:

1. М. Гуцалюк Імплементація європейських стандартів у боротьбі з кіберзлочинністю: проблеми правового регулювання електронних доказів в Україні // Слово Національної школи суддів України. - № 2 (51) 2025. – С. 167-176. URL: https://doi.org/10.37566/2707-6849-2025-2(51)-16
2. Н. Ахтирська, М. Гуцалюк Правові засоби боротьби з кіберзагрозами під час воєнного стану в світлі використання механізмів Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність // Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2022 року) / За заг. ред. д.ю.н., акад. НАПрН України О.П. Орлюк, к.ю.н., доц. Г.З Остапенко, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2022. – С. 283-286
3. SoK: cross-border criminal investigations and digital evidence URL: https://doi.org/10.1093/cybsec/tyac006

Діска Аліна,
суддя Київського окружного
адміністративного суду

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ДОКАЗІВ У ПРАКТИЦІ СУДУ ЄС

В межах ЄС використання персональних даних повинно відповідати вимогам захисту приватності, які встановлені європейським законодавством, зокрема Загальним регламентом про захист даних (GDPR). При цьому Преамбула Регламенту містить положення про те, що «опрацювання персональних даних призначено для служіння людству. Право на захист персональних даних не є абсолютним правом; воно повинне розглядатися в зв'язку з його функцією в суспільстві та бути збалансованим з іншими фундаментальними правами згідно з принципом пропорційності.»

У сучасному світі персональні дані супроводжують майже кожну сферу життя та містяться у трудових документах, банківських записах, електронних реєстрах, медичних картках, інформаційних системах компаній. Тому не дивно, що під час судових спорів ці дані часто стають важливими доказами. Але виникає питання: чи можна використовувати персональні дані у суді, якщо вони спочатку збиралися зовсім для іншої мети? І як при цьому не порушити право людини на приватність? Відповіді на ці питання Суд Європейського Союзу дав у справі Norra Stockholm Bygg. v Per Nycander AB (C-268/21) від 2 березня 2023 року.

Обставини справи пов'язані з цивільним спором між двома компаніями у Швеції щодо оплати виконаних будівельних робіт. Для встановлення фактичної кількості відпрацьованих годин у процесі судового розгляду було запитано електронний реєстр працівників, який містив персональні дані осіб, що працювали на будівельному об'єкті.

Проблема полягала в тому, що цей реєстр містив персональні дані працівників. Більше того, він створювався не для суду, а для зовсім іншої мети — податкового контролю. За шведським законодавством такі реєстри використовуються податковими органами для перевірок

і боротьби з нелегальною працею. Тому постало питання: чи можна використовувати ці дані як доказ у суді, якщо вони збиралися для податкових перевірок?

Водночас інша сторона спору просила надати цей документ як доказ у судовому процесі. Це породило питання: чи допускає право Європейського Союзу використання персональних даних, зібраних для однієї мети, як доказу в судовому провадженні для іншої мети.

Досить важливою тезою цього рішення є те, що Суд Європейського Союзу вказав, що GDPR застосовується до будь-якої операції обробки персональних даних, незалежно від того, чи здійснюється вона приватними особами або державними органами, включаючи суди.

А під обробкою персональних даних розуміється не лише їх збирання чи зберігання, а й розкриття або передача даних, зокрема надання документа, що містить персональні дані, як доказу у судовому процесі.

Таким чином, навіть використання документів із персональними даними у суді є формою обробки даних і повинно відповідати вимогам GDPR.

Суд ЄС підкреслив важливу річ: персональні дані не можна використовувати без будь-яких обмежень. Суд повинен зважити інтереси різних сторін. З одного боку, існує право людини на захист персональних даних і приватність. З іншого — право сторін судового процесу на справедливий суд і можливість довести свою позицію.

Передусім, Суд підкреслив, що обробка персональних даних є правомірною лише за наявності **відповідної правової підстави**. Зокрема, стаття 6 GDPR передбачає, що така обробка може здійснюватися, якщо вона є необхідною для виконання завдання, що здійснюється в суспільних інтересах або у межах реалізації владних повноважень.

Суд зазначив, що діяльність судів щодо розгляду спорів та забезпечення доказів є саме такою діяльністю, оскільки вона спрямована на забезпечення ефективного правосуддя.

Водночас у цій справі персональні дані були зібрані для **податкових перевірок**, а не для судового провадження. Тому Суд ЄС звернув увагу на положення GDPR, які допускають подальшу обробку даних для іншої мети, якщо вона ґрунтується на законі та є необхідною і пропорційною в демократичному суспільстві.

Суд визнав, що використання персональних даних у цивільному процесі може бути виправданим, якщо воно спрямоване на досягнення таких цілей, як забезпечення судового провадження або реалізація цивільних правових вимог.

Однак Суд наголосив, що національні суди повинні здійснювати балансування інтересів. З одного боку, необхідно гарантувати право особи на захист персональних даних і повагу до приватного життя. З іншого боку, необхідно забезпечити право сторін на ефективний судовий захист і справедливий суд.

У цьому контексті Суд послався на Хартію основних прав Європейського Союзу, яка гарантує право на захист персональних даних і право на ефективний судовий захист.

Одним із ключових принципів, на які звернув увагу Суд, є принцип **мінімізації даних**. Відповідно до цього принципу персональні дані, які використовуються у процесі, повинні бути адекватними, релевантними і обмеженими лише тими відомостями, які необхідні для досягнення процесуальної мети.

Якщо можна довести обставини справи без повного розкриття всіх персональних даних, суд повинен обрати менш втручальний спосіб. Наприклад, іноді достатньо показань свідків або частини документів.

Суд також звернув увагу на те, що існують технічні способи захисту персональних даних навіть у процесі судового розгляду. Наприклад, можна приховати частину даних, замінити імена кодами або обмежити доступ до певної інформації.

Також можуть застосовуватися обмеження щодо використання таких даних сторонами процесу, щоб вони використовувалися виключно з метою доказування у конкретній справі.

Це дозволяє використовувати документи як доказ, але водночас не розкривати зайві персональні дані.

Отже, практика Суду ЄС демонструє, що персональні дані можуть використовуватися як докази у судовому процесі, але лише за умови дотримання чітких гарантій захисту прав людини, за умови дотримання принципів пропорційності, необхідності та мінімізації даних.

Ці підходи можуть бути корисними і для судової практики України. Українські суди також стикаються з ситуаціями, коли документи, що містять персональні дані, використовуються як докази у цивільних або адміністративних справах. У таких випадках суди можуть застосовувати підхід, сформульований Судом ЄС, і здійснювати баланс між правом на приватність та правом на ефективний судовий захист.

Це означає, що перед наданням доступу до персональних даних суд має оцінити наскільки ці дані важливі для справи, чи можна досягти тієї ж мети іншими доказами і чи не порушується надмірно право людини на приватність.

Отже, Суд ЄС вкотре вказав, що найважливішим завданням суду є знайти баланс між цими інтересами і забезпечити, щоб персональні дані використовувалися лише тоді і лише настільки, наскільки це справді необхідно для встановлення істини у справі.

Список використаних джерел:

1. Рішення у справі Norra Stockholm Bygg C-268/21

Демиденко Володимир,
професор кафедри конституційного права
Національної академії
внутрішніх справ України,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС НА ТЛУМАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СУБСИДІАРНОСТІ В МУНІЦИПАЛЬНОМУ ПРАВІ

Поняття субсидіарності пройшло шлях від філософської ідеї та політичного компромісу до наріжного каменю правової системи Європейського Союзу. Початково воно використовувалося як гнучке гасло для заспокоєння держав-членів, що побоювалися надмірної централізації влади в Брюсселі. Проте вже квінтесенція Маастрихтського договору була насичена принципом субсидіарності. Зокрема, в преамбулі цього установчого договору закладено політичну засаду – продовжувати процес створення дедалі тіснішого союзу між народами Європи, в якому рішення приймаються якомога ближче до громадян відповідно до принципу субсидіарності [1]. Субсидіарність трансформувалася у чіткий юридичний інструмент, покликаний розмежувати сфери впливу між національним та наднаціональним рівнями, забезпечуючи прийняття рішень якомога ближче до громадян.

Сьогодні принцип субсидіарності знайшов своє закріплений у статті 5 Договору про ЄС [2], де він виступає обов'язковим критерієм реалізації компетенцій, які не належать до виключного відання Союзу. Згідно з вказаним юридичним приписом, ЄС діє лише тоді, коли цілі запланованого заходу не можуть бути достатньою мірою досягнуті державами-членами самостійно (на центральному або регіональному рівнях), але через масштаби чи наслідки дій можуть бути краще реалізовані на рівні Союзу. Таким чином, субсидіарність виконує функцію «запобіжника» проти необґрунтованого втручання в суверенітет держав.

У сучасному праві ЄС принцип субсидіарності трансформувався з політичної декларації у дієвий правовий інструмент, що забезпечується чітко

регламентованими процедурами превентивного та судового контролю. Зокрема, Протокол №2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» до Договору про функціонування Європейського Союзу запроваджує процедуру «раннього попередження», яка дозволяє національним парламентам перевіряти законопроєкти Європейської комісії на відповідність цьому принципу (так звані механізми «жовтої» та «помаранчевої» карток) [3, ст. 6,7]. Водночас, Суд ЄС має повноваження здійснювати судовий контроль, що остаточно закріплює статус субсидіарності як дієвої норми права, яка балансує між ефективністю спільної політики та повагою до національної ідентичності.

Більше того, із набуттям статусу держави-кандидата та початком переговорів про вступ, Україна перейшла від адаптації законодавства до повномасштабної імплементації «The Acquis». Це накладає на українські суди та інші органи публічної влади обов'язок «дружнього до права ЄС» тлумачення національних норм. Адже Україна як держави-кандидат, має утримуватися від заходів, що можуть зашкодити досягненню цілей ЄС. На наше переконання, судова практика повинна орієнтуватися на прецеденти Суду ЄС навіть до моменту повного набуття членства.

Виходячи з принципу субсидіарності, національні норми тепер мають оцінюватися не лише за буквою закону, а й за «корисним ефектом», щоб забезпечити реальну відповідність європейським стандартам у сфері місцевого самоврядування та розподілу повноважень між державною та муніципальною владою. Розуміння субсидіарності через рішення Суду ЄС дозволяє чітко розмежувати, де закінчується компетенція державного центру і починається сфера відповідальності територіальних громад, їх органів та посадових осіб. Це створює юридичний імунітет для місцевого самоврядування від надмірного централізованого втручання, що є базовою вимогою для вступу в Європейський Союз.

Варто зауважити, що Лісабонська угода (ст. 5(3) TEU) офіційно закріпила регіональний та місцевий рівні складовими принципу субсидіарності. Відповідно до неї питання має вирішуватися на рівні, максимально наближеному до громадян [4, ст. 5(3)]. Якщо орган місцевого самоврядування може ефективно надати послугу (наприклад, управління відходами або водопостачання), втручання ЄС чи центрального уряду має бути обґрунтованим.

Водночас відповідно до практики Суду ЄС, зокрема у справах C-480/06 [5, п. 45] та C-518/07 [6, п. 25] (Commission v Germany), було підтверджено право суб'єктів публічної влади (зокрема муніципалітетів) самостійно обирати способи виконання своїх завдань у суспільних інтересах. Суд визнав, що «внутрішнє співробітництво» (in-house cooperation) між такими суб'єктами може не підпадати під загальні правила ЄС щодо державних закупівель, якщо ця співпраця базується виключно на міркуваннях публічного інтересу.

Важливе значення для розуміння меж втручання інституцій ЄС у справи держав-членів та їхніх складових має прецедентна практика Суду ЄС щодо розмежування компетенцій. Зокрема, у фундаментальній справі «Німеччина проти Парламенту та Ради» (C-376/98), що стосувалася заборони реклами тютюнових виробів, Суд вперше чітко встановив, що повноваження центру не є необмеженими [7, п. 83–84]. Суд наголосив, що заходи, спрямовані на гармонізацію внутрішнього ринку, не можуть використовуватися як привід для фактичного регулювання сфер, які не були прямо делеговані Союзу. Цей висновок заклав основу для сучасного розуміння статті 5(2) Договору про ЄС [2], підтверджуючи, що будь-яке втручання центру має бути юридично обґрунтованим, а автономія суб'єктів (включаючи регіональний та місцевий рівні) захищена від надмірної централізації під виглядом уніфікації законодавства.

Закріплення регіонального та місцевого рівнів у тексті Лісабонської угоди (ст. 5(3) TEU) стало не просто декларацією, а юридичним фундаментом для подальшої трансформації муніципально-правових відносин. Якщо норми Договорів визначають загальну архітектуру розподілу владних повноважень, то саме прецедентна практика Суду ЄС наповнює ці норми живим змістом, створюючи дієві інструменти захисту автономії громад. Аналіз судових рішень дозволяє простежити еволюцію від статичного розуміння субсидіарності до динамічного захисту прав місцевого самоврядування у двох ключових вимірах. Зокрема, по-перше, у визначенні меж юридичної відповідальності при виконанні делегованих функцій та, по-друге, забезпеченні верховенства права у протистоянні з державною доцільністю.

У європейській правовій доктрині розмежування між власними та делегованими повноваженнями базується на принципі визначеності компетенції. Практика Суду ЄС (зокрема, згадана справа C-480/06)

вказує на те, що коли муніципалітет виконує завдання у суспільних інтересах, він має користуватися певною «функціональною автономією». Це зумовлює специфіку застосування муніципально-правової відповідальності до органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Зокрема, делегування повноважень без належного ресурсного забезпечення або чіткої нормативної регламентації не лише викривляє зміст субсидіарності, а й унеможливлює притягнення муніципальних суб'єктів до відповідальності за невиконання завдань, які фактично не були підкріплені спроможністю громади.

Суд ЄС підкреслює, що органи державної влади мають право самостійно обирати модель виконання завдань (власними силами або через муніципальне співробітництво). Для України це означає, що практика Суду ЄС може стати інструментом для захисту територіальних громад від «незабезпеченого делегування» повноважень. Це дозволяє аргументувати недопустимість передачі громадам додаткових державних за своєю суттю функцій без належного фінансового забезпечення, оскільки це порушує не лише національне законодавство, а й загальноєвропейський принцип субсидіарності та право на функціональну автономію.

Таким чином, трансформація муніципально-правових відносин в умовах сучасних викликів має базуватися на динамічному тлумаченні принципу субсидіарності, що виходить за межі суто декларативного визнання місцевого рівня в Лісабонській угоді. Прецедентна практика Суду ЄС (зокрема справи C-480/06 та C-376/98) формує надійний правовий захист для автономії територіальних громад, чітко розмежовуючи сфери компетенції та захищаючи їх від «незабезпеченого делегування» державних функцій.

Впровадження цих європейських стандартів в українську правозастосовчу практику дозволить докорінно трансформувати взаємовідносини між державною владою та місцевим самоврядуванням. Це закладе підґрунтя для справжнього партнерства, заснованого на принципах верховенства права, функціональної самостійності та співмірності ресурсів повноваженням органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Такий підхід є стратегічно важливим для сталого розвитку муніципальної влади та забезпечення ефективності процесів післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Договір про Європейський Союз: Маастрихтський договір від 7 лют. 1992 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:11992M/TXT
2. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 2025 р.). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2025-03-15
3. Протокол (№ 2) про застосування принципів субсидіарності та пропорційності: додаток до Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (в редакції 2012 р.). URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/pro_2/oj
4. Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. 2012. C 326. P. 13–390. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT
5. Рішення Суду ЄС (Велика палата) від 9 червня 2009 р. у справі «Комісія Європейських Співтовариств проти Федеративної Республіки Німеччина» (Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany), C-480/06, ECLI:EU:C:2009:357. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0480
6. Рішення Суду ЄС від 9 березня 2010 р. у справі «Комісія проти Німеччини» (Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany), C-518/07, ECLI:EU:C:2010:125. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62007CJ0518
7. Рішення Суду ЄС від 5 жовтня 2000 р. у справі «Федеративна Республіка Німеччина проти Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу» (Federal Republic of Germany v European Parliament and Council of the European Union), C-376/98, ECLI:EU:C:2000:544. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61998CJ0376

Луцик Володимир,
здобувач вищої освіти 1 року денної форми навчання третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Сучасний розвиток інформаційного суспільства супроводжується інтенсивним впровадженням цифрових технологій у фінансову та комунікаційну сфери, що безпосередньо трансформує способи вчинення кримінальних правопорушень. На сьогодні переважна більшість злочинів залишає цифрові сліди — від повідомлень у месенджерах до операцій з електронними коштами. Особливої значущості електронні докази набувають у кримінальних провадженнях, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. Це зумовлено тим, що такі правопорушення реалізуються через складні фінансові механізми із застосуванням сучасних цифрових інструментів. За цих умов електронні докази перестають бути допоміжними і фактично стають основним засобом доказування. Відтак питання їх належного правового регулювання є одним із ключових напрямів розвитку науки кримінального процесуального права та практики його застосування.

Проблема визначення поняття електронних доказів у кримінальному процесі залишається дискусійною. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить відповідного терміна, що створює нормативну прогалину. Це, у свою чергу, породжує труднощі у правозастосуванні, оскільки цифрові дані фактично використовуються як докази, проте їх процесуальний статус не має чіткого визначення [1].

Щодо визначення поняття електронних доказів у кримінальному провадженні, то найбільш повне визначення цього поняття надала

науковець Н. М. Ахтирська, яка визначила електронні докази як дані, які підтверджують факти, інформацію або концепцію у формі, придатній для обробки за допомогою комп'ютерних систем, у тому числі програми виконання комп'ютерною системою або інших дій [2].

Міжнародно-правові підходи до регулювання електронних доказів закріплені у Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року, яка визначає механізми збирання, збереження та отримання комп'ютерних даних у кримінальних провадженнях [3]. Вона фактично формує базові стандарти поводження з цифровими доказами, які мають враховуватися національними правовими системами.

Злочини, пов'язані з легалізацією доходів, характеризуються складною структурою фінансових операцій, використанням посередників, офшорних юрисдикцій та цифрових платформ. У таких умовах традиційні докази часто є недостатніми, тоді як електронні дані дозволяють відтворити повну картину руху коштів. До ключових електронних доказів у таких провадженнях належать, зокрема, інформація про банківські транзакції та фінансові операції; електронне листування між учасниками злочинної діяльності; дані з платіжних систем і криптовалютних гаманців тощо. Саме завдяки таким даним можливо встановити не лише факт вчинення злочину, а й суб'єктивну сторону — намір легалізувати доходи, а також зв'язки між учасниками злочинної схеми.

Разом із тим, використання електронних доказів супроводжується низкою проблем. Однією з ключових є визначення їх належності. Це зумовлено тим, що цифрова інформація має нематеріальний та фрагментарний характер, що ускладнює її прив'язку до конкретних обставин справи. Відсутність чіткої законодавчої регламентації змушує правозастосовні органи самостійно визначати процесуальний статус таких матеріалів. Наприклад, електронне листування інколи розглядається як письмовий доказ, хоча фактично воно має іншу природу та потребує технічної перевірки.

Іншою суттєвою проблемою є забезпечення достовірності електронних доказів. Цифрові дані, на відміну від традиційних документів, можуть бути змінені без очевидних слідів, що створює ризики їх фальсифікації. Крім того, в Україні відсутні уніфіковані підходи до фіксації та збереження таких доказів, тоді як у міжнародній практиці широко застосовуються технічні засоби забезпечення цілісності інформації.

В українській практиці відсутні єдині стандарти фіксації та збереження електронних доказів, що негативно впливає на їх доказову силу. У випадку з цифровими матеріалами основні проблеми стосуються підтвердження автентичності, законності їх отримання та міжнародного доступу до даних. Порушення порядку обшуку чи доступу автоматично робить докази недопустимими, а тривалість процедур міжнародної допомоги може призвести до втрати інформації. Особливу складність становлять матеріали з хмарних сервісів чи соціальних мереж, для яких немає єдиного стандарту збирання.

Допустимість електронних доказів безпосередньо залежить від законності способу їх отримання. Порушення процесуальних вимог, зокрема порядку проведення обшуку або доступу до інформації, тягне за собою визнання таких доказів недопустимими.

Особливу складність становлять випадки, коли дані зберігаються за кордоном або у хмарних сервісах. Отримання такої інформації потребує використання механізмів міжнародної правової допомоги, що є тривалим процесом і створює ризик втрати даних. Окремим аспектом є співвідношення допустимості електронних доказів із дотриманням прав людини. Європейський суд з прав людини у справі «Черніка проти України» зазначив, що використання доказів, здобутих з порушенням права на приватність, ставить під загрозу справедливість судового розгляду [4].

Крім того, проблемою залишається відсутність чітких критеріїв оцінки електронних доказів у кримінальному процесі. На практиці суди часто застосовують підходи, сформовані для традиційних доказів, що не враховують особливостей цифрової інформації. Зокрема, іноді електронні матеріали прирівнюються до паперових документів, що супроводжується вимогами їх роздрукування та засвідчення, що суперечить їх природі.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що електронні докази мають вирішальне значення у справах про легалізацію доходів, однак їх ефективне використання обмежується низкою нормативних і практичних проблем. Серед них — невизначеність правового статусу, відсутність технічних стандартів забезпечення достовірності та неоднорідність судової практики. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення законодавчого регулювання, зокрема шляхом уніфікації термінології,

встановлення критеріїв оцінки електронних доказів та імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n1048.
2. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b408c7b2-e54c-4ced-9bac-1bc68713be1a/content .
3. Конвенція про кіберзлочинність. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text .
4. Справа «Черніка проти України» (Заява № 53791/11). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16#Text.

Камінська Наталія,
провідний науковий співробітник відділу
міжнародного права та права ЄС
Інституту держави і права імені В. М.
Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

Поступ України на шляху до набуття членства в ЄС, інтеграція у європейський правовий простір супроводжуються переважно системними і послідовними політико-правовими рішеннями, зокрема, реалізацією Угоди між Україною та ЄС, адаптацією законодавства України до права ЄС, модернізацією органів публічної влади, впровадженням цінностей ЄС і права ЄС у національні правопорядки. Такі цінності й відповідні засадничі принципи переважно регламентовані в установчих договорах, інших актах цього наднаціонального об'єднання, зокрема, свобода, демократія, верховенство права, повага до прав людини й основних свобод, солідарність народів, стабільний розвиток і субсидіарність, спільна оборона, задля зміцнення європейської ідентичності й незалежності заради миру, безпеки тощо [1; 3]. Зрештою дієвими інструментами їх реалізації вбачались: функціонування простору свободи, безпеки і справедливості (юстиції), здійснення спільної зовнішньої і безпекової політики. Тому важливим є розвиток багатогранного доктринального потенціалу задля вивчення і використання кращих практик держав-членів ЄС застосування адаптаційних процедур, а також протидії сучасним загрозам і викликам, зміцнення безпеки й обороноздатності України та всієї Європи [8]. Такі амбітні завдання вимагають активізації та координації діяльності уповноважених інституцій держави, громадянського суспільства, науковців та експертів.

Можна погодитись, що характеристика основних процесів змін, які можливі в суспільному і державному житті, зводиться до модернізації, реформування, трансформації. Причому трансформаційні процеси

останнього десятиріччя в Україні покликані здійснити якісні перетворення у різноманітних сферах суспільного й державного життя. Зміни в системі правосуддя і судочинства становлять своєрідну відповідь на запити сучасності: актуальність євроінтеграційних процесів, прагнення розбудувати власне національне судочинство, правосуддя, судову систему на засадах справедливості і верховенства права, адаптувати європейські стандарти (моделі) судочинства до національного контексту. Власне доречно розглядати трансформацію судочинства, системи правосуддя з урахуванням більш широких явищ і процесів соціуму: трансформація – соціальна трансформація – правова трансформація – трансформація судочинства. Вони не повинні зосереджуватись на виключно формальних (зовнішніх) змінах, а виходити з необхідності адаптації до сучасної антропоцентричної моделі європейського судочинства, імплементації міжнародних і європейських правових стандартів, змін в українському правовому менталітеті, остаточного переходу від карально-репресивного до правовідновлювального характеру, безумовної цінності й значущості верховенства права; транспарентності судової влади, судочинства і правосуддя [3; 7].

Сучасні дослідники звертають увагу на те, що реформування правової основи функціонування судової системи України в умовах набуття членства в ЄС є базою судової реформи. Ефективність практики втілення відповідних законодавчих змін з урахуванням досвіду держав-членів Євросоюзу є дороговказом для корегування судової реформи з метою внесення подальших змін до чинного законодавства України, його осмисленого та дієвого застосування. На інтенсивність такої реформи вплинули і далі впливають зміна політичних еліт, збройна агресія росії проти України, зростання корупційних ризиків, пандемія і т.д. Зрештою, однією з ключових проблем залишається низький рівень довіри суспільства в Україні до судової гілки влади. Тому на стратегічному рівні, так само і у правозастосовній практиці важливими є науково обгрунтована і системна модернізація законодавства, спрямована на відновлення довіри до судової влади в Україні; узгодженість законодавчих змін – від конституційних змін до прийняття законів [4-5] з питань судоустрою, правосуддя, з врахуванням успішних зарубіжних практик, зокрема тих держав, що останніми набули членства в ЄС, забезпечення неупе-

редженості й незалежності, ефективності судової влади, здійснення справедливого та ефективного судочинства.

Цікавими є пропозиції про удосконалення доступу до правосуддя шляхом реорганізації місцевих судів, посилення функціональної і процесуальної спроможності суду касаційної інстанції, забезпечення можливостей для сплати судового збору як однієї з перешкод у доступі до правосуддя, розвитку інституту суду присяжних, альтернативного (досудового) і позасудового врегулювання спорів, включаючи розвиток інститутів медіації, мирових суддів й третейського суду; загалом забезпечення ефективного, доступного і якісного судочинства, спрямованого на всебічний захист, реалізацію прав і свобод людини. [6].

Закономірним і позитивним чинником трансформаційних процесів системи правосуддя є розширення юрисдикційних повноважень уповноважених органів, з огляду на ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, внесення відповідних змін до національного законодавства, реалізацію імплементаційних процедур [2]. Так само динаміка цифровізації і розвиток законодавства ЄС у цій сфері, участь України у програмі ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027) й інтеграція в єдиний європейський цифровий простір та ін. зумовлюють моніторинг і новелізацію законодавства, форм і методів діяльності судової влади, удосконалення етичних засад відповідального використання алгоритмів штучного інтелекту у правосудді, пріоритетності суддівського розсуду і людської гідності, належного захисту персональних даних, електронної документації, прав і свобод людини, національних інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. URL: https://webcitation.org/65rhR9jqq?url=http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf
2. Kaminska N., Shcherban I. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 236 p.
3. Камінська Н., Демиденко В. Україна – рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового та європейського правопорядку. *Право*

України. 2025. №3. С. 25-42. https://doi.org/10.33498/louu-2025-03-025
4. Камінська Н., Остудімов Б. Практика вирішення енергетичних спорів міжнародними і національними судами. *Слово Національної школи суддів.* 2024. №2.(47). С. 105-117. https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-2(47)-9
5. Мартинюк О.В., Парійчук К.О. Судова реформа в Україні у світлі набуття нею членства в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 589-592. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/142
6. Музичук К.С., & Чупринський Б.О. Трансформація судової системи в умовах євроінтеграції. *Історико-правовий часопис.* 2023. №*21*(2). С.37–42. https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/5
7. Рудюк В.С. Філософсько-правовий вимір трансформації судочинства України в умовах європейської інтеграції: дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Київ, 2022. 211 с.
8. Скрипнюк О. Поступ України на шляху до членства в Європейському Союзі: роль академічної юридичної науки. Вступ до актуальної теми. *Право України.* 2025. №3. С. 9-14. https://doi.org/10.33498/louu-2025-03-009

Неділько Ярослав,
асистент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор філософії в галузі права

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ: МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ

У контексті адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) одним із найбільш дискусійних питань залишається застосування українським судом права ЄС, навіть якщо воно суперечить національним нормам. Таке застосування може призвести до негативних наслідків для самого судді, оскільки створює ризик ініціювання дисциплінарного провадження стосовно нього. Формальне відхилення від положень національного процесуального законодавства — навіть за умови добросовісного наміру забезпечити ефективність права ЄС — може бути кваліфіковане дисциплінарним органом як «умисне порушення закону».

Нормативним підґрунтям для дисциплінарного переслідування судді є положення ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, законодавець визначає підставою дисциплінарної відповідальності умисне або внаслідок недбалості істотне порушення норм національного процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (п. п. «а» п. 1 ч. 1 ст. 106).

Крім того, пункт 4 частини 1 цієї ж статті передбачає відповідальність за умисне або внаслідок грубої недбалості допущення суддею іншого грубого порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків (п. 4 ч. 1 ст. 106).

Проте практика Суду справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) свідчить протилежне.

Наприклад, класичним є рішення у справі (C-399/11) [1] Стефано Меллоні, який був засуджений в Італії заочно до 10 років позбавлення волі за банкрутство, після чого втік до Іспанії, де був заарештований на підставі Європейського ордера на арешт виданий Італією. Меллоні виступив проти своєї передачі, посилаючись на Конституцію Іспанії, згідно з якою, видача особи, засудженої заочно, можлива лише за умови, що ця особа матиме право на новий судовий розгляд (перегляд вироку) у країні, яка її запитує. Однак на той момент італійське законодавство не надавало безумовного права на такий перегляд. У зв'язку з цим Конституційний суд Іспанії звернувся до Суду ЄС, щоб з'ясувати, чи можна відмовити у виконанні ордера про передачу особи (процедура якого регулюється Рамковим рішенням), посилаючись на Конституцію Іспанії, якщо її норми гарантують вищий рівень захисту прав людини, ніж законодавство ЄС.

У відповідь Суд ЄС сформулював чітку правову позицію.

По-перше, стаття 53 Хартії основних прав ЄС не дає державі права відмовлятися від виконання Європейського ордера на арешт лише тому, що її національна Конституція гарантує вищий рівень захисту (наприклад, вимагає перегляду вироку).

По-друге, Суд ЄС зауважив, що якби кожній країні дозволили ставити свої національні стандарти вище за загальноєвропейські, це зруйнувало б єдність права ЄС. Законодавство ЄС втратили б свою силу (пріоритет), а система співпраці між державами перестала б бути ефективною.

Ця справа свідчить, що законодавство ЄС стоїть вище національної правової системи, включаючи Конституцію. Це означає, що відступ від національного законодавства на користь європейського в таких випадках є імперативним обов'язком судді, виконання якого апріорі не може вважатися порушенням закону.

Натомість у разі застосування норм права ЄС для українського судді існує ризик притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Адже за приписами статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» такі дії можуть бути кваліфіковані як порушення національного законодавства.

Розуміючи цю небезпеку, Суд ЄС у своїх подальших рішеннях сформулював принцип «суддівського імунітету» при застосуванні права ЄС. Найбільш показовими в цьому аспекті є справи, що стосуються дисциплінарної відповідальності суддів у Румунії та Польщі.

Так, в об'єднаних справах «Асоціація «Форум суддів Румунії» та інші» (C-83/19, C-127/19 та ін.) [2] розглядалася ситуація, коли національне законодавство Румунії передбачало дисциплінарну відповідальність суддів за недотримання рішень Конституційного суду цієї країни.

Суть конфлікту полягала в тому, що Конституційний суд Румунії своїми рішеннями фактично заборонив національним судам здійснювати перевірку відповідності національних законів праву ЄС. Таким чином, судді, які наважувалися надати пріоритет праву ЄС всупереч позиції Конституційного суду, автоматично опинялися під загрозою дисциплінарного провадження за «неналежне виконання обов'язків» або «недотримання судових рішень».

Румунські суди звернулися до Суду ЄС із запитанням: чи сумісна така загроза дисциплінарного покарання з принципами незалежності суддів та верховенства права ЄС?

У своєму рішенні Суд ЄС сформулював фундаментальну правову позицію. По-перше, Суд ЄС наголосив, що принцип незалежності судової влади (ст. 19 Договору про ЄС) вимагає, щоб судді не зазнавали жодного тиску чи впливу під час здійснення правосуддя. Перспектива відкриття дисциплінарного провадження за ухвалене рішення, навіть помилкове, створює так званий «охолоджуючий ефект», який змушує суддю утримуватися від застосування права ЄС зі страху перед покаранням.

По-друге, Суд ЄС постановив, що національні судді не можуть бути притягнуті до відповідальності за те, що вони залишили без застосування рішення власного Конституційного суду, якщо це було необхідно для забезпечення ефективності права ЄС.

Таким чином, Суд ЄС фактично надав національним суддям імунітет від дисциплінарного переслідування у випадках, коли вони діють на захист ефективності та верховенства європейського права.

Аналогічний підхід було застосовано й у справі «Комісія проти Польщі» (C-448/23) [3], рішення у якій Велика Палата Суду ЄС ухвалила 18 грудня 2025 року. У цій справі Суд ЄС розглядав ситуацію, коли Кон-

ституційний Трибунал Польщі у своїх рішеннях фактично відмовився визнавати верховенство права ЄС, проголосивши окремі положення Договорів ЄС несумісними з польською Конституцією. Це створювало пряму загрозу для національних суддів, які виконуючи право ЄС могли бути звинувачені у порушенні національного конституційного порядку.

Суд ЄС констатував, що Польща не виконала своїх зобов'язань за частиною другою статті 19 Договору про ЄС. Велика Палата підтвердила, що принципи автономії, верховенства (примату), ефективності та однакового застосування права ЄС вимагають, щоб національні суди мали повноваження залишати без застосування національні норми, які перешкоджають дії права Союзу.

Цим рішенням Суд ЄС остаточно утвердив правову позицію: національний суддя не зобов'язаний дотримуватися позиції власного Конституційного суду, якщо вона суперечить праву ЄС, і не може бути притягнутий до відповідальності за такий відступ.

Отже, практика Суду ЄС встановлює, що принцип верховенства права ЄС надає суддям «функціональний імунітет» від дисциплінарної відповідальності за застосування права ЄС всупереч національним нормам. Для України це означає необхідність зміни правової парадигми, за якої пріоритетне застосування стандартів ЄС має кваліфікуватися не як суддівська помилка чи порушення закону, а як належне виконання професійних обов'язків, що виключає будь-яке покарання.

Список використаних джерел:

1. Справа «Меллоні» : рішення Суду справедливості ЄС від 26 лют. 2013 р. (Справа C-399/11). URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document/C/2011/C-0399-11-00000000RP-01-P-01/ARRET/134203-EN-1-html
2. Judgment of the Court of 18 May 2021 in Joined Cases C83/19, C127/19, C195/19, C291/19, C355/19 and C397/19. 2021. URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-83/19 (дата звернення: 15.02.2026).
3. Judgment of the Court of 18 December 2025 in Case C-448/23 (European Commission v Republic of Poland). URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-448%2F23%22&publishedId=C-448%2F23 (дата звернення: 15.02.2026).

Овчаренко Олена,
доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
докторка юридичних наук, професорка

ДИСЦИПЛІНАРНА ПРАКТИКА ЩОДО СУДДІВ В КОНТЕКСТІ ПРЕЦЕДЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сталість і послідовність дисциплінарної практики щодо суддів є однією з найбільш важливих пріоритетів судової реформи в Україні. Дотримання цієї рекомендації міжнародних партнерів України вимагає зусиль як з боку дисциплінарних органів Вищої ради правосуддя, так і з боку Верховного Суду, який здійснює перегляд відповідних рішень і формує важливі правові позиції. Окремі трансформації в дисциплінарній практиці щодо суддів мали місце саме в результаті висновків Європейського суду з прав людини, сформульованих в результаті розгляду скарг українських суддів.

Орієнтиром для розвитку дисциплінарної практики є насамперед рекомендації, що містяться в документах Ради Європи та інших регіональних міжнародних організацій.

У п. 14 Рекомендацій Висновку КРЄС № 27 (2024) «Про дисциплінарну відповідальність суддів» вказано, що «етичні стандарти слід чітко відрізняти від неправомірної поведінки, яка виправдовує дисциплінарні санкції» [1]. Серед підстав дисциплінарної відповідальності судді – допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу (п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [2]. Дисциплінарним органам

Вищої ради правосуддя досить складно провести розмежування між етичним правопорушенням, не пов'язаним з відправленням правосуддя, і порушенням законодавства, допущеним під час виконання посадових обов'язків. Для вирішення цієї правової проблеми Велика Палата Верховного Суду в постанові від 13 червня 2024 р. у справі № 990scgc/2/24 сформулювала висновок, відповідно до якого «суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за цим пунктом [п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»] лише за вчинення «етичного проступку», зокрема, під час виконання функцій судді зі здійснення правосуддя. У такому разі діяння судді повинні оцінюватися виключно через призму моральних та етичних принципів і якостей особи судді, який від імені України уповноважений владою здійснювати правосуддя, та не повинні пов'язуватись із застосуванням суддею норм матеріального та процесуального права під час ухвалення судових рішень. … Порушення правил суддівської етики, пов›язане зі здійсненням суддею правосуддя, вчиняється суддею у процесі розгляду певної справи та може проявлятися в одній із таких форм: вияв неповаги чи образа когось з учасників судового провадження, розголошення конфіденційної інформації, що стала відома судді у зв`язку з розглядом судової справи, позапроцесуальне спілкування з учасниками процесу, ухилення від здійснення правосуддя тощо» [3].

Важливим правилом, якого слід дотримуватися у дисциплінарній практиці, є розмежування добросовісної поведінки судді від свідомого, тобто умисного порушення закону, адже добросовісна поведінка не може тягнути для судді негативних наслідків. Як вказано у п. 109 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 січня 2026 р. по справі № 990SCGC/11/25, «прояви суддівського свавілля потрібно відрізняти від добросовісної суддівської помилки, тобто помилки без ознак умислу або грубої недбалості. Добросовісність указує на те, що суддя діяв сумлінно – з належним ставленням до своїх обов`язків установив фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, оцінив докази та тлумачив закон, але припустився помилки, яка не була настільки очевидною і однозначною» [4]. За загальним правилом, скасування рішення суду в апеляційному або касаційному порядку не може бути автоматичним приводом для дисциплінарної відповідальності судді. Водночас свідоме порушення суддею закону або прояви нічим не обґрунтованого

суддівського активізму може свідчити про недобросовісність судді. До схожого висновку дійшов Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу «ТОВ «Укркава» проти України» (Заява № 10233/20)». В цьому рішенні Суд постановив: «беручи до уваги розподіл повноважень між Верховною Радою України і судовою владою, а також між різними судовими органами, як це передбачено українським законодавством, Суд не може підтримати ідею, що відмова вищого судового органу загальної юрисдикції України застосувати визнаний Конституційним Судом України однозначним і таким, що виключає можливість його довільного трактування, закон, була законним засобом спонукати законодавця до внесення до нього змін» [5].

Цікавим в аспекті здійснення дисциплінарного провадження щодо судді є застосування принципу пропорційності. У рішенні Європейського суду з прав людини «Олександр Волков проти України» відзначено, «що принцип пропорційного застосування дисциплінарних стягнень до суддів безпосередньо наводиться у пункті 5.1 Європейської Хартії про Закон «Про статус суддів», та з метою дотримання цього принципу певні держави запровадили більш деталізовану ієрархію стягнень (п. 183)» [6]. Верховний Суд у постанові від 11 вересня 2025 р. у справі № 990SCGC/22/24 роз'яснив цей принцип, закріплений в ч. 5 ст. 50 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [7], а також у п. 20 Рекомендацій Висновку КРЄС № 27 (2024) «Про дисциплінарну відповідальність суддів» [1] у такий спосіб: «пропорційність – розумний баланс між метою правового інституту дисциплінарної відповідальності суддів (забезпечення високих стандартів професійної етики, належного виконання суддями своїх повноважень та підтримання довіри суспільства до судової влади) і можливими негативними наслідками, до яких призводить порушення розумних строків дисциплінарного провадження» [8].

Окрему увагу Європейський суд з прав людини приділяє гарантіям суддівської незалежності. Так, в рішення по справі «Зубко та інші проти України» від 26 квітня 2006 р. Суд зазначив, що «неспроможність держави вчасно виплачувати суддям їх виплати є несумісною з потребою забезпечення їх здатності виконувати свої професійні функції незалежно і неупереджено, щоб не зазнавати тиску і впливу на їх рішення і поведінку», п. 68 [9]. Це рішення підкреслює важливість виплати державою суддівської винагороди та інших належних суддям виплат у повному обсязі.

У п. 185 рішення «Олександр Волков проти України» Європейський суд вказав: «відсутність керівних принципів та практики, які б визначали послідовне та обмежувальне тлумачення поняття «порушення присяги», а також відсутність належних юридичних захисних механізмів призвели до непередбачуваності наслідків застосування відповідних положень національного законодавства. Виходячи з цього, можна навіть припустити, що будь-яка провина судді, яка мала місце у будь-який момент протягом його професійної кар'єри, за бажанням могла бути розтлумачена дисциплінарним органом як достатня фактична підстава для обвинувачення у вчиненні такого дисциплінарного правопорушення, як «порушення присяги», та призвести до звільнення його з посади» [6]. Цей висновок Суду, сформульований у січні 2013 р., став підґрунтям для того, щоб Україна в 2015 р. розпочала системну реформу підстав і процедур дисциплінарної відповідальності суддів.

У справі «Гуменюк та інші проти України» Європейський суд з прав людини зауважив: «..враховуючи важливе місце, яке посідає судова влада серед державних органів у демократичному суспільстві, і зростаюче значення, що надається принципу поділу влади та необхідності гарантувати незалежність судової влади, Суд повинен приділити особливу увагу захисту представників судової влади від заходів, що впливають на їхній статус або професійну діяльність і можуть загрожувати незалежності та автономії суддів. …Обмеження права представника судової влади оскаржувати своє передчасне звільнення або застосування заходу, рівнозначного конструктивному звільненню, може бути несумісним з незалежністю судової влади, якщо такий захід застосовується без будь-якої конкретної причини» (п. 71, 72)[10]. Це рішення Суду спонукало Україну ухвалити закон, яким вирішена доля суддів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів, які з кінця 2017 року до початку 2024 року фактично не здійснювали правосуддя через припинення діяльності вказаних судів[11].

Таким чином, рішення Європейського суду з прав людини не лише слугують важливим доктринальним орієнтиром, але і спонукають Україну до законодавчих реформ і зміни правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Висновок КРЄС № 27 (2024) «Про дисциплінарну відповідальність суддів». URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf
2. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 червня 2024 р. у справі № 990scgc/2/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088920.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 січня 2026 р. по справі № 990SCGC/11/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133708762.
5. Справа «ТОВ «Укркава» проти України» (Заява № 10233/20). Рішення Європейського суду з прав людини від 06 лютого 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_016-25#Text.
6. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). Рішення Європейського суду з прав людини від 09 січня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#n293.
7. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21 грудня 2016 р., № 1798-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2025 р., справа № 990SCGC/22/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130789
9. Справа «Зубко та інші проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 26 квітня 2006 р. (заяви №№ 3955/04, 5622/04, 8538/04 та 11418/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_014#Text
10. Справа «Гуменюк та інші проти України» (Заява № 11423/19). Рішення Європейського суду з прав людини від 22 липня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h09#Text
11. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 р. № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України. Закон України від 21 листопада 2023 р., № 3481-IXURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-IX#Text

Орловський Володимир,
суддя Олександрійського міськрайонного
суду Кіровоградської області

ПРАВО ДИТИНИ БУТИ ПОЧУТОЮ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ЄС ТА ВЕКТОРИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Умовою європейської інтеграції України є адаптація правової системи. Відповідно до Дорожньої карти з питань верховенства права в межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС, одним із пріоритетів є імплементація стандартів правосуддя, дружнього до дитини [1, с. 59-61]. Їх засадничим елементом є гарантування дитині права вільно висловлювати погляди, що означає перехід від сприйняття дитини як об'єкта до визнання її повноцінним суб'єктом процесу. Базовими орієнтирами тут є Хартія основних прав ЄС та Регламент Ради (ЄС) 2019/1111 («Брюссель IIb»).

Хоча й раніше Європейський суд з прав людини обґрунтовував право дитини бути почутою гарантіями статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, саме у рішенні у справі M.P. and Others v. Greece (заява № 2068/24 від 09 вересня 2025 р.) він уперше чітко й узагальнено сформулював позитивний обов'язок національних судів розглядати доцільність заслуховування дитини, а у разі відхилення її думки мотивувати це рішення. Натомість право ЄС встановлює ще більш деталізований стандарт. Право дитини бути почутою закріплено на рівні первинного права у статті 24 Хартії основних прав ЄС [9]. На рівні вторинного законодавства Регламент «Брюссель IIb» [10] містить імперативну вимогу до національних судів надати дитині, яка здатна сформулювати свої погляди, «реальну та ефективну можливість» їх висловити. Важливою рисою acquis ЄС є те, що недотримання цього права слугує самостійною підставою для відмови у визнанні та виконанні рішення з питань батьківської відповідальності в іншій державі-члені ЄС, за винятком випадків невідкладності або майнових спорів. Хоча заслуховування і не становить абсолютного обов›язку суду, такий під-

хід європейського права перетворює його на ключову транскордонну передумову чинності судового акта.

Оскільки формулювання статті 171 Сімейного кодексу України та статті 45 Цивільного процесуального кодексу України прямо не акцентують на розмежуванні формального вислуховування («right to be heard») та реального врахування думки дитини («right to be listened to»), українське законодавство має тлумачитися у контексті права ЄС та міжнародних стандартів. Право ЄС вимагає обов'язкового надання поглядам дитини належної ваги («due weight»). На рівні ООН цей стандарт розкрито через нерозривний зв›язок права бути почутою (стаття 12 Конвенції ООН про права дитини) та принципу найкращих інтересів (стаття 3 Конвенції) [8]. При цьому міжнародні стандарти не встановлюють жодних вікових обмежень: малий вік дитини або її вразливе становище не знижують значущості її думки [3, с. 155].

Водночас у практиці правозастосування, на що слушно звертає увагу М. Логвінова, досі існує проблема «формального» ставлення до захисту прав дитини [2, с. 121]. Подолання цього формалізму вимагає переходу від простого процедурного опитування дитини до обов'язкового реального врахування її позиції. Як зазначає О. Ступак, малолітня дитина є надзвичайно вразливою до маніпуляцій зі сторони дорослих, тому суди зобов'язані ретельно з'ясовувати справжні причини формування її бажань [6, с. 99]. Надання «належної ваги» не означає надання дитині абсолютного права вето. Погляди дитини не завжди безумовно переважають над її справжніми інтересами та інтересами батьків (рішення ЄСПЛ у справі Zelikha Magomadova v. Russia) [13]. Більше того, як випливає з рішення ЄСПЛ у справі K.B. and Others v. Croatia, якщо суд засновує рішення на поглядах дітей, які явно не в змозі сформулювати та озвучити думку щодо своїх бажань, до прикладу, унаслідок конфлікту лояльностей та/або схильності впливу відчужуваній поведінці одного з батьків, таке рішення може суперечити статті 8 Конвенції. Отже, імплементація права ЄС вимагає від суду не простої констатації слів дитини, а ґрунтовної оцінки їх автентичності.

Виконання вимог права ЄС потребує від України системних адаптацій, які можна згрупувати за трьома основними векторами.

Перший вектор - розвиток психологічної інфраструктури правосуддя. Суди мають відмовитися від травматичної практики з›ясування

думки дітей у залі судових засідань [3, с. 156]. Актуальною є потреба впровадження методик «Зеленої кімнати», центрів «Барнахус». З'ясування думки має проводитись із залученням належно підлготовленого психолога, для чого національне законодавство потребує змін у частині визначення процесуального статусу психологів [4, с. 101, 112]. Якщо думка дитини вже зафіксована у висновку експерта і є чіткою, суд не має процесуального обов'язку додатково викликати дитину в засідання, що мінімізує її травматизацію [6, с. 102]. Також доцільним є запровадження спеціалізації суддів [6, с. 103].

Другий вектор - підвищення ефективності інституту представництва дитини. Оскільки Регламент «Брюссель IIb» залишає процедурні аспекти на розсуд національного права, Україні необхідно удосконалити механізми представництва. Чинний ЦПК України дозволяє суду залучати відповідний орган чи особу, якщо дії законного представника (батьків) суперечать інтересам дитини. На практиці висновки органів опіки та піклування не завжди містять дійсну думку дитини, оскільки вони уникають її з›ясування, перекладаючи цей обов›язок на суд [6, с. 97]. Важливим у цьому контексті є укомплектування цих органів належно підготовленими психологами. Також потребує розвитку інститут спеціалізованого процесуального представника дитини guardian ad litem, який би діяв для захисту її найкращих інтересів, роз'яснення їй наслідків судового процесу та незалежного представлення її поглядів суду у тих справах, де інтереси батьків суперечать інтересам дітей.

Третій вектор - відмова від формалізму в мотивуванні судових рішень. Дотримання вимог ЦПК України щодо змісту судового рішення вимагає від суддів відійти від простої констатації факту заслуховування думки дитини. Відповідно до п. 97 Зауваження загального порядку № 14 Комітету ООН з прав дитини, суд повинен достовірно продемонструвати в тексті рішення, яку саме вагу було надано поглядам дитини, а якщо рішення не співпадає з її думкою – чітко роз›яснити причини такого відхилення [8]. Відсутність такого мотивування створює прямий ризик невизнання рішень українських судів у державах-членах ЄС згідно Регламенту «Брюссель IIb».

Отже, гармонізація судочинства України з правом ЄС вимагає усвідомлення того, що гарантування права дитини бути почутою є суворим процесуальним обов›язком із серйозними транскордонними наслідка-

ми. У цьому контексті важливими напрямами імплементації права ЄС у цьому аспекті є розвиток психологічної інфраструктури правосуддя, дієве представництво інтересів дитини та ретельне мотивування судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Дорожня карта з питань верховенства права в межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС. Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text
2. Логвінова М. В. Принцип «найкращі інтереси дитини»: декларативність чи потреба в процесуальній деталізації? Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану: зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Гринько. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 118–125.
3. Пархоменко П. І. Правові основи та механізми опитування дитини як елемент правосуддя, дружнього до дитини. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 1. С. 153–158.
4. Пчеліна О. В., Фоміна Т. Г. Правосуддя, дружнє до дитини: міжнародно-правові орієнтири та національні виклики. Право і безпека - Law and Safety. 2025. № 4 (99). С. 101–116.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
6. Ступак О. В. Урахування думки дитини в цивільно-процесуальній процедурі забезпечення її найкращих інтересів: прикладний аспект. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3 (44). С. 94–109.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15
8. Committee on the Rights of the Child: General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14 (29 May 2013)
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02. Official Journal of the European Union. 2012. p. 326–391.
10. Council Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1111/oj
11. Judgment of the European Court of Human Rights of 14 March 2017,

application no. 36216/13: K.B. and Others v. Croatia. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172077
12. Judgment of the European Court of Human Rights of 9 September 2025, application no. 2068/24: M.P. and Others v. Greece. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244865
13. Judgment of the European Court of Human Rights of 8 October 2019, application no. 58724/14: Zelikha Magomadova v. Russia. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196416

Остудімов Богдан,
головний науковий співробітник
Навчальної лабораторії з вивчення права ЄС
Національної школи суддів України,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОМІРНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ОБМІНУ ПЕРСОНАЛЬНИМИ ДАНИМИ: ЩО ПРО ЦЕ ГОВОРИТЬ СУД ЄС

Міжнародний обмін персональними даними є невід'ємною складовою сучасного цифрового суспільства та глобальної економіки. Компанії, державні органи та наукові установи постійно передають дані між країнами для забезпечення бізнес-процесів, наукових досліджень, безпеки та надання послуг. У цьому контексті питання правомірності таких передач стає особливо актуальним через загрози порушення приватності та незаконного доступу до інформації.

Ключовим принципом правомірності міжнародної передачі персональних даних є забезпечення **"еквівалентного рівня захисту"** у третій країні. Суд ЄС неодноразово наголошував, що передача даних за межі ЄС допускається лише за умови, що права суб'єктів даних гарантуються на рівні, співмірному з правом ЄС та Хартією основних прав ЄС.

Судова практика Європейського Союзу демонструє, що правовий захист персональних даних є фундаментальним правом, а недотримання стандартів ЄС може мати серйозні юридичні, фінансові та репутаційні наслідки для суб'єктів, що здійснюють міжнародну передачу даних. Особливо актуальною стала справа **Schrems II (C311/18)**, яка поставила під сумнів раніше усталені механізми передачі даних у США та інші треті країни. У цьому рішенні Суд ЄС визнав недійсним механізм **EU–US Privacy Shield**, оскільки законодавство США дозволяє широкомасштабний доступ державних органів до персональних даних без належних гарантій судового захисту.

Суд ЄС підкреслив, що навіть за наявності договірних механізмів (зокрема, стандартних договірних положень — SCCs), експортери да-

них зобов'язані здійснювати індивідуальну оцінку правового режиму країни-одержувача. Якщо належний рівень захисту не забезпечується, передача повинна бути припинена.

Таким чином, Суд ЄС сформував концепцію **умовної правомірності міжнародного обміну даними**, яка залежить не лише від формальних правових інструментів, але й від фактичного рівня захисту у третій країні.

Важливим є також те, що Суд ЄС розглядає захист персональних даних як **фундаментальне право**, яке не може бути обмежене непропорційним втручанням державних органів, зокрема через програми масового нагляду.

Отже, практика Суду ЄС свідчить про поступове посилення стандартів міжнародної передачі персональних даних, що має суттєві наслідки для транснаціонального бізнесу, державних органів та цифрових платформ.

Аналіз міжнародного обміну персональними даними виявляє низку проблем:

- недостатня узгодженість законодавства різних країн, що створює складнощі для забезпечення правомірності передачі дани;
- обмежена ефективність формальних механізмів передачі даних (наприклад, стандартних договірних положень — SCCs), які не завжди гарантують фактичний захист персональної інформації;
- ризики втручання державних органів третіх країн, у тому числі через програми масового нагляду, що підривають принцип еквівалентного рівня захисту;
- постійне оновлення судової практики Суду ЄС, яке вимагає регулярного моніторингу та аналізу для забезпечення відповідності національної та корпоративної політики захисту даних вимогам ЄС.

Аналітичний огляд судової практики та нормативних актів ЄС щодо міжнародного обміну персональними даними

1. **Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR)**
   - Основний документ, що регулює обробку та передачу персональних даних у ЄС та за його межами.
   - Встановлює принцип **"еквівалентного рівня захисту"** при передачі даних у треті країни (ст. 44–50).

- Передбачає використання механізмів, таких як **Стандартні договірні положення (SCCs)**, угоди про адекватність та обмежені винятки для специфічних випадків.

2. **Директива 95/46/ЕС**
   - Попередник GDPR, яка заклала базові принципи захисту персональних даних і міжнародних передач.
   - Запровадила поняття «адекватного рівня захисту» у третіх країнах.
3. **Хартія основних прав ЄС (Стаття 8)**
   - Закріплює право на захист персональних даних як фундаментальне право громадян ЄС.
   - Підкреслює, що обробка даних повинна здійснюватися **з дотриманням законності, пропорційності та прозорості**.
4. **Регламент (ЄС) 2018/1725**
   - Регламентує захист персональних даних у діяльності інституцій, органів і агентств ЄС.
   - Забезпечує уніфіковані стандарти для обробки даних у рамках європейських організацій.
5. **Стандартні договірні положення (SCCs)**
   - Використовуються для правомірної передачі даних у треті країни.
   - Суд ЄС підкреслює, що навіть за наявності SCCs потрібно оцінювати **фактичний рівень захисту** у країні-одержувачі.

Ключові справи:

2.1. **C362/14, Schrems I (2015)**

Справа стосувалася передачі даних із ЄС до США через механізм Safe Harbor.

- **Рішення:** Суд визнав механізм Safe Harbor недійсним, оскільки законодавство США не гарантує належний рівень захисту персональних даних громадян ЄС.
- **Вплив:** Створив прецедент для оцінки міжнародного обміну даними та визначення вимог до третіх країн.

2.2. **C311/18, Schrems II (2020)**

Оскарження механізму EU–US Privacy Shield та оцінка використання SCCs для передачі даних у США.

- **Рішення:**
- Privacy Shield визнано недійсним;

- Передача даних за SCCs можлива лише після **індивідуальної оцінки країни-одержувача**;
- Наголос на захисті фундаментальних прав та обмеженні доступу державних органів третіх країн.
- **Вплив:** Створив принцип умовної правомірності міжнародного обміну даними.

2.3. C**210/16, Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein (2018)**

Відповідальність Facebook за збір даних користувачів через «лайки» на сайтах третіх осіб.

- **Рішення:** Користувачі повинні бути інформовані про обробку даних, а оператори платформ несуть відповідальність за передачу даних третім особам.
- **Вплив:** Розширив сферу відповідальності компаній при міжнародному обміні даними.

2.4. **C673/17, Planet49 (2019)**

Визначення правил отримання згоди на обробку персональних даних для маркетингових цілей та використання файлів cookie.

- **Рішення:** Згода має бути **інформованою, конкретною та однозначною**, що стосується і транснаціональних платформ.
- **Вплив:** Посилення вимог до прозорості при передачі даних третім сторонам.

2.5. **C40/17, Fashion ID (2019)**

Визначення відповідальності операторів сайтів за передачу персональних даних третім сторонам (Facebook Pixel).

- **Рішення:** Вебсайти несуть спільну відповідальність за передачу даних, навіть якщо дані збираються через сторонні сервіси.
- **Вплив:** Підкреслює необхідність комплексного контролю за обміном даних у міжнародному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Court of Justice of the European Union. Judgment of 16 July 2020, Data Protection Commissioner v Facebook Ireland Ltd and Maximillian Schrems (C-311/18).
2. European Parliament. The CJEU judgment in Schrems II [Електронний ресурс]. – : https://www.europarl.europa.eu

3. GDPR Summary. Schrems II: case overview [Електронний ресурс]. –: https://www.gdprsummary.com
4. European Journal of Human Genetics. International transfers of personal data following Schrems II [Електронний ресурс]. – : https://www.nature.com
5. Kuner C. The Schrems II judgment and the future of data transfer regulation // European Law Blog. – 2020.
6. C362/14 Schrems I Court of Justice of the European Union. Judgment of 6 October 2015, *Maximillian Schrems v Data Protection Commissioner*. (https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-362/14)
7. C311/18 Schrems II Court of Justice of the European Union. Judgment of 16 July 2020, *Data Protection Commissioner v Facebook Ireland Ltd and Maximillian Schrems*. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-311/18
8. C210/16 Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein Court of Justice of the European Union. Judgment of 5 June 2018. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-210/16
9. C673/17 Planet49 Court of Justice of the European Union. Judgment of 1 October 2019. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-673/17
10. C40/17 Fashion ID Court of Justice of the European Union. Judgment of 29 July 2019. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-40/17

Паршикова Людмила,
головний науковий співробітник
навчальної лабораторії з вивчення права ЄС
Національної школи суддів України

ПРАВО НА ЗНАК ОРГАНІЧНОГО ТОВАРУ В ТЛУМАЧЕННІ СУДУ ЄС

Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням попиту на органічну продукцію як у межах Європейського Союзу, так і на глобальному рівні. Сучасний споживач дедалі більше орієнтується на якість, безпечність та екологічність харчових продуктів, що підсилює значення достовірного маркування органічних товарів. У цьому контексті право на використання знака органічного товару стає не лише інструментом інформування, а й важливим елементом захисту прав споживачів та забезпечення чесної конкуренції на ринку.

Особливої ваги набуває практика Суду Європейського Союзу, який формує підходи до тлумачення норм права у сфері органічного виробництва та маркування. Рішення Суду ЄС уточнюють критерії використання органічного знака, визначають межі правомірності його застосування та сприяють уніфікації правозастосування у державах-членах. Це є надзвичайно важливим в умовах інтеграційних процесів і гармонізації законодавства.

Крім того, актуальність теми посилюється необхідністю протидії недобросовісним практикам, таким як неправомірне використання органічного маркування або введення споживачів в оману щодо властивостей продукції. У цьому аспекті тлумачення Суду ЄС відіграє ключову роль у встановленні правових стандартів і забезпеченні ефективного контролю.

Таким чином, дослідження права на знак органічного товару крізь призму судової практики ЄС є своєчасним і важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, зокрема для вдосконалення національного законодавства та його адаптації до європейських вимог.

1. Загальна характеристика правового режиму органічного знака в ЄС

Право на використання знака органічного товару в Європейському Союзі є складовою частиною політики у сфері сільського господарства, захисту прав споживачів та добросовісної конкуренції. Органічний логотип ЄС (EU Organic Logo) виконує функцію гарантії того, що продукт відповідає встановленим стандартам органічного виробництва.

Згідно з правом ЄС, використання такого знака можливе лише за дотримання чітко визначених умов:

- продукт має містити не менше 95% органічних інгредієнтів;
- виробництво повинно відповідати встановленим стандартам;
- обов'язкова сертифікація уповноваженим органом.

Таким чином, право на знак органічного товару не є абсолютним — воно має **публічно-правовий характер** і пов'язане з контролем держави.

2. Юридична природа органічного знака

Органічний знак у праві ЄС має **подвійну природу**:

- як елемент маркування продукції (регуляторна функція);
- як об'єкт, близький до торговельної марки (інструмент ринкової ідентифікації).

Однак, на відміну від класичної торговельної марки, право на органічний знак:

- не є приватною монополією суб'єкта;
- надається лише за умов дотримання стандартів;
- може бути обмежене або заборонене у разі порушення правил.

Суд ЄС підкреслює, що головна мета такого знака — **запобігання введенню споживачів в оману** та забезпечення довіри до органічної продукції.

3. Практика Суду ЄС щодо тлумачення права на органічний знак

3.1. Принцип суворої відповідності стандартам ЄС

У справі **C-240/23 "Herbaria Kräuterparadies II" (2024)** Суд ЄС сформулював ключовий підхід:

- органічний логотип ЄС може використовуватися лише тоді, коли продукт **повністю відповідає нормам ЄС**, а не просто еквівалентним стандартам третіх країн;
- навіть часткова невідповідність виключає право на використання знака.

Це рішення демонструє **жорсткий підхід Суду до захисту органічного маркування**.

3.2. Заборона введення в оману споживачів

Практика Суд Європейського Союзу відіграє ключову роль у формуванні підходів до оцінки оманливості позначень, зокрема у сфері використання органічного маркування та торговельних марок. Основною метою такої практики є забезпечення належного рівня захисту споживачів і запобігання недобросовісній конкуренції.

Одним із базових підходів Суду ЄС є оцінка **ймовірності введення споживача в оману**. При цьому застосовується критерій «середнього споживача», який є достатньо поінформованим, уважним і обачним. Якщо позначення, включаючи торговельну марку, створює хибне уявлення про характеристики товару (наприклад, його органічне походження), таке позначення може бути визнане оманливим і забороненим.

Показовою **є справа C442/20 Bayerisches Bier II**, у якій Суд підкреслив, що навіть традиційні або географічні позначення не можуть використовуватися таким чином, щоб вводити споживача в оману щодо властивостей продукції. Аналогічний підхід застосовується і до органічних позначень: використання слів «еко», «біо», «organic» допускається лише за умови повної відповідності продукції вимогам законодавства ЄС.

Важливе значення має також **справа C363/19 EUIPO v Equivalenza Manufactory**, де Суд ЄС акцентував, що оцінка оманливості торговельної марки повинна здійснюватися з урахуванням загального сприйняття знака, включаючи його словесні та візуальні елементи. Якщо знак може створювати у споживача неправильне уявлення про якість або походження товару, він не підлягає реєстрації або може бути визнаний недійсним.

Крім того, у справі **C673/18 Verbraucherzentrale Baden-Württemberg v Dr. Willmar Schwabe** Суд підтвердив, що навіть непрямі або імпліцитні

твердження можуть вважатися оманливими, якщо вони здатні вплинути на економічну поведінку споживача. Це має особливе значення для органічного маркування, де навіть натяки на «натуральність» чи «екологічність» можуть вводити в оману.

Таким чином, судова практика Суду ЄС формує чіткий стандарт: будь-яке позначення, яке може створити у споживача хибне уявлення про органічні властивості товару, є неприпустимим. Це забезпечує високий рівень довіри до органічного знака ЄС та сприяє чесній конкуренції на внутрішньому ринку.

3.3. Захист конкуренції та рівних умов

Суд ЄС розглядає органічний знак, як інструмент забезпечення **рівних умов конкуренції**:

- виробники, які дотримуються стандартів ЄС, не повинні конкурувати з тими, хто лише формально імітує органічність;
- використання знака без підстав порушує принцип fair competition.

З цього випливає, що право на знак є не лише правом суб'єкта, а й **елементом економічного порядку ЄС**.

4. Особливості використання органічного знака для імпортованих товарів

Суд ЄС приділяє особливу увагу товарам із третіх країн.

Основні положення:

- імпортований товар може мати органічний знак ЄС лише за повної відповідності стандартам ЄС;
- заборонено використовувати знак, якщо продукт виготовлений за «еквівалентними», але не ідентичними правилами;
- допускається використання національних (іноземних) органічних знаків, якщо вони не вводять в оману.

Це підтверджує **пріоритет європейських стандартів над міжнародними аналогами**.

5. Співвідношення з правом інтелектуальної власності

Хоча органічний знак не є класичною торговельною маркою, практика Суду ЄС демонструє певні перетини:

- застосовуються критерії **розрізняльної здатності**;
- враховується ризик введення в оману;
- використовуються підходи, аналогічні праву торговельних марок.

Разом з тим, на відміну від приватних прав ІВ:

- органічний знак має **публічний контроль**;
- його використання залежить від регуляторних норм, а не лише від реєстрації.

6. Значення практики Суду ЄС

Практика Суду ЄС формує такі ключові принципи:

1. **Принцип суворої відповідності** – лише повна відповідність стандартам дає право на знак.
2. **Принцип недопущення оманливості** – будь-який ризик введення в оману заборонений.
3. **Принцип пріоритету права ЄС** – навіть щодо імпортованих товарів.
4. **Принцип захисту конкуренції** – знак не може використовуватись як інструмент недобросовісної переваги.

Ці підходи роблять органічний знак важливим елементом правової системи ЄС.

Висновки:

Право на знак органічного товару у тлумаченні Суду ЄС має комплексний характер і поєднує елементи публічного регулювання та ринкового механізму. Суд формує суворий підхід до його використання, який базується на:

- високих стандартах якості;
- захисті споживачів;
- забезпеченні чесної конкуренції.

Таким чином, органічний знак ЄС є не просто маркуванням, а **інструментом правової довіри**, який гарантується судовою практикою.

Список використаних джерел:

Нормативні акти ЄС:

1. Regulation (EU) 2018/848 on organic production and labelling of organic products.
2. Regulation (EC) No 834/2007 (попередня редакція).

Судова практика Суду ЄС:

1. Case C-240/23, *Herbaria Kräuterparadies GmbH v Freistaat Bayern* (Рішення від 4 жовтня 2024).
2. Case C442/20 *Bayerisches Bier II* (Практика щодо оманливих позначень і торговельних марок, Рішення від 9 червня 2022).
3. Case C-363/19 EUIPO v Equivalenza Manufactory (Рішення від 11 листопада 2020).
4. Case C673/18 Verbraucherzentrale Baden-Württemberg v Dr. Willmar Schwabe (Рішення від 30 січня 2020)

Інтернет-ресурси:

1. Organic logo of the EU (European Commission): https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organicfarming/organiclogo_en
2. Аналітичні матеріали щодо рішень Суду ЄС у сфері органічного виробництва.

Прилуцький Сергій Валентинович,
головний спеціаліст відділу
нормативно-правової роботи та підготовки
проектів консультативних висновків
правового управління секретаріату Вищої
ради правосуддя, доктор юридичних наук,
доцент

ПОЛІТИКА СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО СУДОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: АКТУАЛЬНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Незважаючи на високий рівень розвитку демократичних інститутів та верховенства права в країнах-членах ЄС, жодна з них не захищена від внутрішніх політико-правових криз, й зокрема у сфері організації судової влади. Сьогодні, для прикладу, під значним політичним впливом знаходиться судова влада Іспанії [1], очевидна криза й у судовій системі Румунії [2]. Хрестоматійним вже стало політичне протистояння між Європейською Комісією та урядом Польщі, яке розгорнулося навколо судової реформи 2017 року.

Процес входження України до ЄС обумовлений гармонізацією національної правової системи зі стандартами правової політики ЄС, вагоме місце у формуванні яких відіграє Суд Справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС).

Конституційні акти ЄС щодо судової незалежності

В основоположних [конституційних] актах ЄС закладено норми, які формують правову основу судової незалежності для країн-членів ЄС. Передусім – це положення ст. 47 *Хартії основних прав* ЄС (ХОП), де встановлено, що кожна людина має право на справедливий та відкритий судовий розгляд незалежним і неупередженим судом, створеним законом.

Частиною конституційного законодавства ЄС є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), яка визнається джерелом загальних принципів права ЄС (стаття 6(3) Договору про ЄС).

Згідно ст. 2 *Договору про Європейський Союз* (ДЄС) верховенство права є спільною цінністю ЄС для всіх держав-членів, а в ст. 19ДЄС [3] у рамках ЄС установлено вимогу до основ правосуддя щодо країн – членів ЄС. Ця вимога має доволі загальний характер і полягає у тому, що члени ЄС повинні надавати засоби судового захисту, достатні для того, щоб забезпечити ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу.

За останній час положення щодо ефективного судового захисту набуло для ЄС фундаментального виміру, зважаючи на його послідовний розвиток у рішеннях Суду ЄС, який передусім забезпечує дотримання права ЄС при тлумаченні та імплементації договорів ЄС.

Разом з тим ст. 19 ДЄС покладає обов'язок не тільки на Суд ЄС, а й на національні суди здійснювати судовий контроль за дотриманням права ЄС. Таким чином національні суди у співпраці з Судом ЄС мають спільно виконувати покладене на них завдання, спрямоване на забезпечення дотримання права при тлумаченні та застосуванні договорів ЄС [4, с. 1387].

Практика Суду ЄС щодо «*забезпечення ефективного правового захисту*»

Основні опорні позиції Суду ЄС полягають у тому, що організація національних судових органів як така не належить до сфери компетенції ЄС (ст. 5 ДЄС), проте він вимагає, щоб держави-члени, здійснюючи свої повноваження в цій сфері, дотримувалися стандартів верховенства права ЄС. З цього приводу Суд ЄС відхиляє аргументи, що ґрунтуються на положенні про національну ідентичність (ст. 4(1) ДЄС), стверджуючи, що ефективний судовий захист відповідно до права ЄС є необхідним у всіх сферах, які підпадають під дію права ЄС, і що будь-який національний суд або трибунал, до якого можуть звернутися про застосування права ЄС, повинен дотримуватися стандартів ЄС щодо незалежності судової влади як частини вимоги щодо ефективного судового захисту [5].

Судом ЄС напрацьована значна практика у питаннях захисту права на незалежний суд. Узагальнення показує, що серед основних ***суб'єктів звернення до Суду ЄС*** були: Європейська Комісія; профспілки/асоціації суддів; загальні суди; палати Верховного Суду; колегії суддів; окремі судді; кандидати на посаду судді; недержавні організації тощо.

Водночас ***предмет звернення*** до Суду ЄС стосувався, зокрема: зниження розміру суддівської винагороди; видачі особи за європейським ордером на арешт та ризик порушення її права на справедливий судовий розгляд; наділення політичної влади дискреційними повноваженнями продовжувати термін повноважень суддів; зниження віку виходу на пенсію суддів з правом міністра юстиції в окремих випадках продовжувати термін повноважень судді; законності новоствореного судового органу дисциплінарної юрисдикції; правил дисциплінарного провадження щодо суддів; правил призначення суддів; окремих положень судової реформи; політичного контролю за діяльністю суддів; положень законодавства, яке дозволило міністру юстиції відряджати суддів, до вищого суду, а потім припиняти таке відрядження; щодо конкуренції національної конституційної юрисдикції та юрисдикції Суду ЄС; скасування або визнання недійсним призначення судді; просування по службі тощо.

Більшість справ, так чи інакше, були обумовлені реформуванням судової влади. Один із найбільш яскравих прикладів, який набув значної міжнародної уваги, став спір між ЄС і Польщею з приводу судових реформ, проведення яких остання розпочала у 2017 році. Причиною судової суперечки став очевидний відступ Польщі від стандарту «*ефективного судового захисту*» у прийнятих змінах до законодавства у сфері судоустрою. Таким чином навколо окремих змін щодо організації судової влади Польщі розгорнулось масштабне протистояння як усередині самої країни, так і ключових інституціях ЄС, а також Ради Європи.

Усе почалось з того, що у 2017 році Європейська Комісія звернулася до Ради ЄС з проханням визначити наявність «явного ризику серйозного порушення верховенства права» Польщею, відповідно до ст. 7 ДЄС. На думку Комісії, судова реформа підпорядкувала суди політичному контролю правлячої більшості, а «відсутність судової незалежності викликала серйозні сумніви щодо ефективного застосування законодавства ЄС». Комісія ЄС надала Польщі рекомендацію щодо дотримання верховенства

права шляхом внесення змін до Закону «Про Національну раду юстиції» та Закону «Про систему загальних судів», відновлення незалежності та легітимності Конституційного трибуналу та внесення змін до Закону «Про Верховний суд» таким чином, щоб знижений вік виходу на пенсію не застосовувався до діючих суддів, скасовуючи дискреційні повноваження Президента щодо продовження терміну повноважень суддів Верховного суду (далі – ВС) [6]. Уряд Польщі залишався непохитним у своїй позиції, що призвело до звернення Європейської Комісії з цим питанням до Суду ЄС із цілим рядом позовів.

Унаслідок цього в 2019 році Суд ЄС виніс рішення у справах С- 619/18 та С-192/18 (Європейська Комісія проти Польщі), в яких вказав, що польське законодавство, яким знижено пенсійний вік суддів ВС, порушує принцип незмінюваності суддів і незалежність судової влади [7]. Суд ЄС також наголосив, що хоча організація правосуддя в державах-членах належить до їхньої компетенції, при здійсненні цієї компетенції вони повинні дотримуватися своїх зобов›язань згідно із законодавством ЄС.

Суд ЄС майже одночасно із попередніми рішеннями виніс рішення в об'єднаних справах С-585/18, С- 624/18 і С-625/18 щодо Національної ради юстиції (далі – НРЮ) та ВС, зазначивши, що саме ВС має перевірити незалежність нової Дисциплінарної палати ВС, щоб визначити, чи може вона розглядати спори щодо суддів, і зазначив, що НРЮ, яка вносить президенту рекомендації про призначення судді на посаду, зможе це робити об'єктивно, але лише за умови, що вона є достатньо незалежною від законодавчої та виконавчої влади та від самого президента [8].

Згодом Суд ЄС у 2020 році зобов'язав Польщу негайно призупинити застосування національних положень щодо юрисдикції Дисциплінарної палати ВС.

Звернення Європейської Комісії з вимогою про застосування заходів забезпечення стало наслідком ігнорування правлячою владою Польщі рішень від 05.12.2019 та від 15.01.2020 Верховного суду Польщі, у яких зазначалося, що «*дисциплінарна палата через обставини її створення, обсяг повноважень, склад та участь у її створенні НРЮ в новому складі не може вважатися судом ані в розумінні права ЄС, ані польського права*».

Варто звернути увагу на те, що у протистоянні з урядом Польщі органи ЄС вдалися до застосування економічного тиску з метою забезпечення

виконання Польщею рішень Суду ЄС. Зокрема, Суд ЄС у 2022 році відхилив скаргу Польщі щодо Регламенту ЄС 2020/2092 про загальний режим захисту бюджету ЄС, згідно з яким Рада ЄС отримала право зменшити або навіть припинити виділення коштів через програми фінансування держав – членів ЄС, якщо з їх боку буде встановлено порушення принципу верховенства права.

У 2021 році Суд ЄС ухвалив проміжне рішення, яким зобов'язав Польщу негайно призупинити дію національного законодавства, що стосується повноважень Дисциплінарної палати ВС. Оскільки Польща цього не зробила, Суд ЄС наклав на Польщу триваючу штрафну санкцію у розмірі 1 мільйон євро на добу за відмову призупинити суперечливі норми судової реформи. Через тривале невиконання цього рішення Суду ЄС Європейська Комісія станом на 27 жовтня 2022 року відраховувала з Польщі сім траншів штрафів на загальну суму 267 мільйонів євро.

У 2023 році Велика Палата Суду ЄС ухвалила рішення C-204/21, яким ствердила позицію про те, що правовий порядок відповідної держави-члена повинен містити гарантії, здатні запобігти будь-якому ризику політичного контролю за змістом судових рішень або тиску та залякуванню суддів, які можуть, серед іншого, призвести до появи відсутності незалежності або неупередженості з їхнього боку, здатної завдати шкоди довірі, яку правосуддя в демократичному суспільстві, керованому верховенством права, повинно викликати в людей.

У зв'язку з цим Суд нагадав, що основне право на справедливий судовий розгляд означає, що *кожен суд зобов'язаний перевірити, чи забезпечений він належним складом. Національні суди за різних інших обставин можуть бути зобов'язані переглядати дотримання вищезазначених вимог і такий перегляд може стосуватися, зокрема, того, чи може порушення процедури призначення судді призвести до порушення цього основного права*. За таких обставин той факт, що національний суд виконує завдання, покладені на нього Договорами, і дотримується своїх зобов'язань за цими договорами, вводячи в дію такі положення, як другий підпункт ст. 19 ДЄС та ст. 47 ХОП, не може, за визначенням, розглядатися як дисциплінарний проступок без порушення цих положень законодавства ЄС [9].

Варто зазначити, що 29 лютого 2024 року Європейська Комісія вирішила розблокувати для Польщі доступ до 137 мільярдів євро з різних

фондів Євросоюзу, які раніше Польща не могла отримати через питання до судової системи і верховенства права.

6 травня 2024 року Європейська комісія повідомила, що завершила аналіз ситуації з верховенством права в Польщі і вважає, що більше не існує явного ризику серйозного порушення верховенства права в розумінні ст. 7(1) ДЄС [10].

***Таким чином*:**

Суд ЄС шляхом послідовного судового застосування основоположних конституційних актів ЄС забезпечує судовий політико-правовий контроль за урядами країн-членів ЄС щодо дотримання верховенства права та судової незалежності.

На порядку денному судових реформ в Україні стоїть низка дискусійних питань, як от суддівська винагорода, дисциплінарна відповідальність чи функціональний аудит системи судового управління тощо. У цьому відношення практика Суду ЄС є вкрай релевантна для нашої країни з точки зору дотримання гарантій судової незалежності.

Список використаних джерел:

1. Antonio Estella de Noriega. Spanish Judges on Strike. Overt and Covert Reasons for a Daring Move. URL:https://verfassungsblog.de/spanish-judges-on-strike/
2. Гладишева Христина. Правосуддя, яке привчили до мовчання: чому досвід Румунії може стати попередженням для України. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/349106-pravosudie-priuchennoe-k-molchaniyu-pochemu-opyt-rumynii-mozhet-stat-preduprezhdeniem-dlya-ukrainy
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/994_b06#Text (дата звернення: 21.05.2025).
4. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR. 2024. 1780 с.
5. Rafał Mańko. ECJ case law on judicial independence. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)753955 (дата звернення: 23.02.2026).
6. Zalecenie Komisji (UE) 2018/103z dnia 20 grudnia 2017 r. w sprawie praworządności w Polsce uzupełniającezalecenia (UE) 2016/1374 (UE)

2017/146 i (UE) 2017/1520. Dz.U. L 17z 23.1.2018, s. 50. (дата звернення: 23.02.2026).
7. Opinion of advocate general tanchev Case C619/18 European Commission vRepublic of Poland. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf? (дата звернення: 23.02.2026).
8. Wyrok w sprawach połączonych C-585/18, C-624/18 i C-625/18 A.K. / Krajowa Rada Sądownictwa oraz CP i DO / Sąd Najwyższy. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/201911/cp190145pl.pdf (дата звернення: 23.02.2026).
9. Огляд практики Суду Європейського Союзу (квітень – липень 2023 року). Київ, 2023. С. 10-11. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/newfolder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_SES_04_07_2023.pdf (дата звернення: 23.02.2026).
10. Сейм Польщі скасував суперечливу реформу Конституційного суду, яку критикував ЄС. URL: https://sud.ua/uk/news/abroad/310505-seym-polshi-otmenil-protivorechivuyu-reformu-konstitutsionnogo-suda-kotoruyu-kritikoval-es (дата звернення: 23.02.2026)

Радишевська Олеся,
суддя Верховного Суду,
тренер Національної школи суддів України,
викладач Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВІД ІДЕЇ СПІЛЬНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА ЄС

Питання європейської інтеграції як політико-правового напряму розвитку України, гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС, застосування європейських стандартів захисту прав людини тісно пов'язані з феноменом європеїзації вітчизняної судової системи. Так, Роман Петров розуміє під цим поняттям «послідовне застосування фундаментальних принципів міжнародного права і права ЄС, кращих правових стандартів права ЄС українськими суддями» [1, с. 301]. Елементом механізму політичної, правової та економічної інтеграції України з ЄС є ефективне функціонування української судової влади відповідно до визнаних європейських стандартів, тлумачення норм Конституції України у дусі європейських цінностей: на цьому неодноразово наголошувалося в рішеннях Конституційного Суду України, а також у практиці судів загальної юрисдикції. Проте існують й розбіжні думки: *від* – норми європейського права необхідно застосовувати відповідно до особливих характеристик правової системи України для того, щоб зберегти національні традиції та цінності, *до* – інтегруватися і збільшити їхнє застосування з метою забезпечення більш ефективного захисту прав людини [1, с. 301].

Водночас Єва Цісовська-Сакрайда тлумачить цей феномен у «кризовому аспекті» як посилення впливу права та стандартів ЄС на структуру та функціонування національних систем правосуддя. Зіткнувшись із викликами, європейські правові інструменти спрямовують свій вплив на

зміцнення неупередженості та незалежності суддів – національні суди повинні бути вирішальними чинниками захисту ідей верховенства права у Європі [2, с. 300]. Це проявляється через посилений багатовекторний вплив ЄС на, по-перше, процес формування судів і судової системи в цілому; по-друге, дотримання стандартів судової незалежності, неупередженості, підзвітності та ефективності, які є частиною європейського правового порядку; по-третє, підвищення ролі національних верховних і конституційних судів як третьої гілки влади; по-четверте, безпосереднє застосування європейських стандартів для захисту судової системи від внутрішнього тиску [2, с. 304–307].

Для країн європейського континенту завжди було і є характерним поєднання відмінностей традицій, мов, культур, етнічного походження, релігій, з глибинною конвергенцією їхніх основоположних ціннісних орієнтирів. Так, установчі договори ЄС закріплюють, що Союз оснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, ураховуючи права осіб, що належать до національних меншин. Вони є спільними для усіх держав, що набули чи прагнуть набути членство у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю та солідарністю – це основи європейської західної цивілізації. Проте цінності є не тільки загальним концептом, а закріплені, як правило, у формалізованих джерелах права. Недарма у статті 3 Конституції України закріплено, що саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Також в Угоді про асоціацію України з ЄС (2014 року) наголошується на важливості дотримання спільних цінностей з ЄС: поваги до демократії, верховенства права, прав людини і основоположних свобод, недискримінації, поваги до різноманітності, людської гідності та відданості принципам вільної ринкової економіки. ЄС визнає, що Україна як європейська держава поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами ЄС і налаштована підтримувати їх. Отож повага до спільних європейських цінностей має не тільки абстрактне значення,

але й є цілком конкретною «вимогою» вступу до ЄС, адже є частиною *acquis* ЄС, що підлягає гармонізації та імплементації.

Якщо на національні суди і суб'єкти публічної адміністрації держав-членів ЄС покладено обов'язок застосування права ЄС відповідно до принципу примату (прямої дії), що вперше знайшов своє закріплення в рішенні Суду справедливості ЄС від 05.02.1963 у справі C 26/62 *Van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen* (розвинуто в рішенні від 15.07.1964 у справі C 6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L)*, та відповідальності держав-членів за недотримання цінностей ЄС, то для «не-членів», якою є Україна, такий підхід має певну варіативність у тлумаченні. З одного боку, Україна не є державою-членом ЄС, а *acquis* ЄС не є частиною національної правової системи України (у вузькому формалізованому розумінні). З іншого ж, перед Україною як державою-кандидатом ЄС стоять вимоги виконання міжнародних зобов'язань у сфері європейської інтеграції для досягнення стратегічної мети – членства в ЄС, а отже, інтенсивне зближення правових порядків у трикутнику «міжнародне право – наднаціональне право (ЄС) – національне право (України)» є неминучим.

Таким чином, підхід, висловлений Вищим адміністративним судом України у 2014 році про особливості застосування Україною (як асоційованим членом) правових позицій Суду ЄС про те, що: «вони можуть враховуватися адміністративними судами як аргументація, міркування щодо гармонійного тлумачення національного законодавства України згідно з усталеними стандартами правової системи ЄС, однак не як правова основа (джерело права) врегулювання відносин, у яких виник спір» нині не може вважатися єдиним [3].

Сьогодні практику Суду справедливості ЄС варто тлумачити ширше: як механізм захисту прав людини, що ґрунтується на системі спільних європейських цінностей, принципів і норм права (первинного, вторинного та третинного), що можуть мати як обов'язковий, так і рекомендаційний характер щодо врахування на території європейських країн, які об'єднані спільними аксіологічними засадами. Потрібно також пам'ятати, що існують різні форми європеїзації судової системи таких країн. До вертикальних форм можна віднести прямий вплив права ЄС на судову практику держав-членів ЄС (*top-down*) та їхній реверсний вплив на право ЄС (*bottoms-up*). Що ж стосується горизонтальних форм європеїзації, то до них зараховують вплив права однієї європейської країни на іншу

через низку форм та методів інституалізації (укладення міжнародних угод, вплив судової практики, роботу експертних груп тощо), а також вплив права ЄС на право «не-членів» ЄС (*ad intra*) [4, с. 74–76].

Як наслідок, запропонуємо дефініцію поняття «європеїзація судової системи України» як систематичного процесу багатовекторного впливу (його правові наслідки) положень європейського права, що створюються міжнародними та інтеграційними утвореннями і їхніми органами (зокрема, ЄС, Радою Європи, ОБСЄ, ЄСПЛ, Судом справедливості ЄС, Венеціанською комісією Ради Європи), на розвиток судової системи України. Такий вплив здійснюється шляхом упровадження європейських ідей і поглядів, правових уявлень, теорій та концепцій, ціннісних орієнтацій, стандартів і принципів, взірцевих моделей у правотворчу, правозастосовну, правозахисну, правотлумачну діяльність органів публічної влади й національних судів усіх інстанцій з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи, юридичної практики, правової ідеології, культури та правосвідомості.

Це – своєрідне «балансування на канаті», що, на думку Адама Лазовського, є шляхом яким ідуть нині усі держави-кандидати для того, щоб виконати вимоги щодо вступу до ЄС: вони повинні беззастережно поважати цінності, на яких базується ЄС [5, p. 181]. Лише технічне оформлення або прийняття чергового закону, що відповідає вимогам ЄС, сьогодні недостатньо. Дилема полягає у тому, що, з одного боку, загострені геополітичні прагнення дійсно повинні призвести до швидшого зближення України з ЄС. З іншого ж, будь-яке майбутнє розширення ЄС не повинно підривати його здатність ефективно функціонувати без ризику для його цінностей та правового порядку. Роль національної судової системи у цьому процесі важко переоцінити.

Висловлену позицію підтвердив ЄС в оприлюднених 23 лютого 2026 року кодифікованих критеріях набуття повноцінного членства за Розділом 23 «Судова система»: «Україна продовжує впроваджувати комплексну реформу правосуддя, забезпечуючи підвищення неупередженості, незалежності, підзвітності, якості та ефективності системи правосуддя відповідно до *acquis* ЄС та європейських стандартів» (IBM 23.1 «Законодавча база та органи самоврядування», IBM 23.2 «Незалежність, підзвітність та доброчесність», IBM 23.3 «Якість системи правосуддя», IBM 23.4 «Ефективність системи правосуддя») [6].

Верховний Суд у 2025 році був активним учасником процесу європеїзації судової системи України і відігравав ключову роль у взаємодії національних інституцій з установами ЄС і забезпеченні єдності судової практики, демонструючи поступ у виконанні міжнародних зобов'язань і впровадженні європейських стандартів у сферу правосуддя. Проте євроінтеграційний шлях був і надалі є нелегким – реалії воєнного часу диктують свої правила. Навіть за таких умов Верховний Суд у період з грудня 2017 року до грудня 2025 року розглянув 723 735 справ (нерозглянутими залишилося – 18 781) [7, с. 9].

Під час неформального опитування представників судової системи щодо особливостей застосування права ЄС було констатовано такі виклики: варіативність у тлумаченні ієрархічності норм права ЄС як формалізованого (неформалізованого) джерела вітчизняного права; забезпечення єдності судової практики Верховного Суду через призму її відповідності практиці європейських судових органів – Суду справедливості ЄС; відсутність європейських стандартів у діяльності судових органів у воєнний час; адекватність і доступність перекладів джерел права ЄС; «мовне питання» суб'єктів правозастосування – суддів і публічних службовців; пересторога у хибному тлумаченні положень доктрини права ЄС, а отже, і нерелевантне застосування актів ЄС; відсутність законодавчого підходу щодо надання нормам права ЄС загальнообов'язкового імперативного характеру; «кадровий голод» у судах і завантаженість суддів; недостатня можливість самоосвіти і долучення до тренінгів у Національній школі суддів України; криза цінностей ЄС.

Таким чином, стрімкі євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, висувають нові вимоги як до самих суддів і судової системи, так і до інших ключових компонентів національної правової системи. Їхнє місце у процесах державно-правового розвитку, гарантування суспільної безпеки, ефективності функціонування органів публічної влади в інтересах реалізації і захисту прав і свобод людини визначають необхідність постійної адаптації змістовних і системних характеристик правового регулювання і судової практики до мінливих реалій суспільного розвитку під впливом глобалізації та європеїзації. Адже потенційне членство в ЄС, а також виконання міжнародних зобов'язань, що Україна взяла на себе у правовій сфері, зокрема гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС та виконання рішень ЄСПЛ, робить необхідною адаптацію

«правової оболонки» до процедур і стандартів, напрацьованих у ЄС, ОБСЄ і Раді Європи [4, С. 304]. Переконані, що обраний стратегічний напрям розвитку вітчизняної судової системи і надалі буде сприяти повноцінної реалізації прав людини в Україні, дотриманню принципів верховенства права та утвердженню спільних європейських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Петров Р. Європеїзація української судової системи як складова євроінтеграційної політики України. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 300–306.
2. Cisowska-Sakrajda E. Europeizacja sądów narodowych w czasie kryzysu. *Trzecia władza w Unii Europejskiej. Od teorii do praktyki* / red. T. G. Grosse. Warszawa : Wydawnictwo AWS CBPE. 2024. S. 297–349.
3. Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 18.11.2014 № 1601/11/10/14-14. *Офіц вебсайт Вищого адміністративного суду України*. URL: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/inf_list/ il18_11_2014_1601_11_10_14-14/ (дата звернення: 25.02.2026).
4. Радишевська О.Р. Адміністративне право України в умовах європеїзації: монографія. Київ : Талком, 2020. 719 с.
5. Łazowski A. Balancing on a tightrope: pre-accession policy and the pursuit of EU values. *Common Market Law Review*. № 63. 2026. P. 179–194.
6. EU-communicated codified Benchmarks for Ukraine on Chapter 23. URL. www.eurointegration.com.ua / European Pravda (date of access: 25.02.2026).
7. Верховний Суд у цифрах і фактах за 2025 рік. Верховний Суд. Київ, 2025. 79 с.

Сагайдак Юлія,
associated prof. BCBI
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ КОНКУРЕНЦІЇ В РАМКАХ ПРОЄКТУ COMPASA: ТЕОРЕТИКО-НОРМАТИВНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР

Процес європейської інтеграції України обумовив необхідність глибоких реформ у сфері конкурентної політики. Важливою складовою цього процесу є приведення національного законодавства у відповідність до вимог acquis Європейського Союзу. Проєкт **COMPASA**, ініційований та реалізований за підтримки ЄС, має на меті всебічну гармонізацію українського конкурентного законодавства із законодавством Європейського Союзу із акцентом на покращення практик правозастосування та інституційної спроможності відповідних органів.

Наукові дослідження та практичні напрацювання підтверджують, що процес адаптації конкуренційного права в Україні є складним, багаторівневим та триває вже кілька років у контексті виконання Угоди про асоціацію з ЄС [1].

Гармонізація правових норм передбачає не лише формальне перенесення положень одного правового порядку до іншого, але й адаптацію механізмів правового регулювання та правозастосування до стандартів, що вже сформовані у ЄС. Українське, і європейське конкурентне законодавство мають спільні витоки, проте для узгодження необхідне глибше переосмислення правових конструкцій, зокрема у частині визначення антиконкурентних практик, контролю за концентраціями та державної допомоги.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС закладає вимогу адаптації конкуренційного законодавства до стандартів ЄС [2], що включає імплементацію положень про заборону антиконкурентних узгоджених дій, зловживання домінуванням та державну допомогу. Дослідження показують, що окремі положення українського законодавства вже наближаються до стандартів ЄС, але потребують подальшого розвитку [4].

Проєкт COMPASA [3] спрямований на всебічне посилення конкурентної політики в Україні та приведення її у відповідність до практики та норм ЄС через перегляд та посилення законодавства про конкуренцію; удосконалення правових підходів до контролю за концентраціями та картелями; гармонізацію системи оцінки державної допомоги; підвищення інституційної спроможності судової практики.

Основні компоненти проєкту передбачають не лише нормативні зміни, а й побудову ефективних механізмів правозастосування, зокрема через навчання, методичну підтримку та обмін досвідом із європейськими колегами.

Відповідно до проєкту COMPASA, можемо виділити наступні основні напрями реформування конкурентного законодавства, які описані у звіті про виконання Угоди про асоціацією України та ЄС за 2024 рік [5]:

Забезпечення ефективного антимонопольного регулювання

Одним із пріоритетів є імплементація ключових положень Договору про функціонування ЄС, що забороняють антиконкурентні угоди та зловживання домінуючим становищем, з одночасним розвитком економічного аналізу правових норм. Це сприяє більш ефективному виявленню та припиненню узгоджених дій та порушень. У навчальних матеріалах з конкуренції проєкту COMPASA окремо розглядаються аспекти недобросовісної конкуренції, зловживання домінуванням, а також конкретні кейси щодо картельних узгоджених дій — що свідчить про прагнення інтегрувати сучасні аналітичні підходи в національну практику.

Контроль за концентраціями

Гармонізація механізмів контролю за концентраціями веде до впровадження кращих практик ЄС у частині оцінки впливу злиттів та поглинань, включно зі структурним та економічним аналізом їх антиконкурентних наслідків. За даними OECD, в Україні наразі діє система обов'язкового повідомлення про концентрації, але вона ще потребує подальшого удосконалення для повного врахування економічних ефектів злиттів.

Державна допомога як складова конкурентної політики

Контроль над державною допомогою спрямований на те, щоб державні заходи не призводили до спотворення конкуренції. Відповідно до напрацювань COMPASA, планується впровадження механізмів контролю ex ante та ex post, що забезпечує превентивний та ретроспективний нагляд над підтримкою суб'єктів господарювання державою.

Проєкт COMPASA також включає заходи щодо підвищення незалежності Антимонопольного Комітету України, удосконалення процедури розслідувань та запровадження сучасних методів економічного аналізу. Це відповідає міжнародним стандартам та сприяє більш якісному захисту ринкової конкуренції.

Ключовим аспектом гармонізації є покращення судового контролю у спорах щодо конкурентного права, що забезпечує передбачуваність правозастосування та зміцнює правову визначеність для суб'єктів господарювання.

Висновки

Гармонізація законодавства про конкуренцію із законодавством ЄС — це не лише наближення норм, а й формування відповідної культури правозастосування. Важливою є оцінка ефективності імплементації, що включає аналіз практичних кейсів, прийнятих рішень та оцінку впливу реформ на ринкові структури. Наукові джерела свідчать про прогрес у реформуванні конкурентного законодавства України, але підкреслюють необхідність подальшої роботи щодо адаптації норм та практик правозастосування для досягнення повної сумісності з acquis ЄС. Проєкт COMPASA є важливим етапом розвитку конкурентної політики України. Він охоплює нормативну гармонізацію, розвиток механізмів правозастосування, удосконалення інституційної спроможності та сприяння формуванню конкурентної культури. Гармонізація законодавства є довгостроковим та комплексним процесом, що має значний вплив на формування справді конкурентного ринкового середовища в Україні та глобальних принципів європейського законодавства.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.02.2026).
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата звернення: 19.09.2023).
3. Офіційні джерела проєкту COMPASA. URL:https://compasa.org.ua (дата звернення 25.02.2026).
4. Гречівський В.Д. Реформа конкурентного законодавства в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 106-110.
5. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2024 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-za-2024-rik.pdf (дата звернення 25.02.2026)

Стрєльцова Ольга,
головний науковий консультант відділу з питань економічного розвитку та фінансової політики Дослідницької служби Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ СУДУ ЄС ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ: СУДОВИЙ ДІАЛОГ І «КОНКУРЕНЦІЯ» ЮРИСДИКЦІЙ У МЕЖАХ ПРЕЮДИЦІАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Серед усіх видів юрисдикції Суду Справедливості Європейського Союзу (далі – Суду ЄС), саме преюдиціальна юрисдикція (або як її ще називають «механізм попереднього рішення», англ. preliminary ruling) займає особливе місце. Дослідники порівнюють її з повноваженнями національних конституційних судів, оскільки в межах преюдиції Суд ЄС не вирішує справу по суті, тобто не вирішує питання факту – це робить конкретний національний суд держави-члена. Проте, якщо в процесі розгляду справи такий національний суд стикається з проблемами тлумачення та чинності законодавства ЄС, він має право, а у визначених випадках – зобов'язаний направляти запити до Суду ЄС, який власне тлумачить правові норми Союзу і таким чином формує acquis ЄС (вирішує питання права).

Саме на підставі процедури попереднього рішення була започаткована і у подальшому отримала свого розвитку «доктрина судового діалогу». По суті, судовий діалог – це механізм, через який відбувається співпраця між Судом ЄС і національними судами держав-членів, оскільки саме на національні суди покладена «функція щоденного застосування права ЄС» [1], але при цьому між ними та Судом ЄС немає прямої ієрархічної підпорядкованості.

Судовий діалог (або судову співпрацю) можна описати як своєрідний «процесуальний ланцюг», у межах якого:

- національні суди застосовують право ЄС при розв'язанні конкретних справ;

- у випадку сумнівів щодо тлумачення або чинності права ЄС вони звертаються до Суду ЄС із преюдиціальним запитом (на підставі статті 267 ДФЄС);
- Суд ЄС надає тлумачення acquis ЄС, що має обов'язковий для національного суду характер;
- національний суд застосовує це тлумачення при розв'язанні конкретної справи.

Загалом, аналізувати судовий діалог і конкуренцію юрисдикцій стосовно преюдиціальної процедури можна у декількох вимірах.

По-перше, у контексті статті 267 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) цілком можна говорити про певну латентну конкуренцію щодо права судів нижчих інстанцій безпосередньо звертатися до Суду ЄС, яке в деяких державах-членах подекуди оспорювали вищі суди. З усталеної практики Суду ЄС випливає, що така «конкуренція» виникала тоді, коли:

- національні суди вищої ланки намагалися обмежити або контролювати право нижчих судів на подання преюдиціального запиту;
- або коли процесуальні норми держави фактично перешкоджали такому зверненню.

Суд ЄС послідовно захищає автономне та безумовне право кожного суду держав-членів звертатися до нього з питань тлумачення чи правомірності актів ЄС, як це визначено статтею 267 ДФЄС.

Вважається, що фундамент концепції автономії судів перших інстанцій та їх дискреційних повноважень щодо попереднього звернення був закладений Судом ЄС ще у 1978 році у справі 106/77 Simmenthal [2]. На той час норми італійського права встановлювали пріоритетність процедури конституційного контролю, що зобов'язувала національні суди попередньо передавати питання про невідповідність національного законодавства праву ЄС (що трактувалося як порушення Конституції) на розгляд Конституційного суду Італії. Натомість Суд ЄС аргументував, що такі суди, у випадку необхідності подання преюдиціального запиту, не повинні чекати попереднього рішення конституційного суду, а будь-які процесуальні перешкоди у зверненні до нього є несумісними з принципом верховенства права ЄС. Сформульований підхід став фундаментом для ствердження автономного права нижчих судів звер-

татися до Суду ЄС у випадку виявлення суперечності між національним і наднаціональним правом.

У справі C-210/06 Cartesio 2008 року [3], Суд ЄС підтвердив, що право на звернення є виключною компетенцією національного суду, який розглядає справу, а також визначив, що рішення суду про звернення з преюдиціальним запитом не може бути скасоване вищою інстанцією лише на підставі того, що вона вважає його недоцільним. У 2010 році в об'єднаних справах C-188/10 і C-189/10 Melki and Abdeli [4] Суд ЄС розглядав питання, чи може французька процедура «question prioritaire de constitutionnalité», яка також встановлювала пріоритетність у визначенні питання конституційності перед іншими юридичними питаннями, фактично перешкоджати або відтермінувати преюдиціальне звернення. У своєму рішенні Суд ЄС постановив, що загалом національна процедура пріоритетності конституційного питання є допустимою, але вона не повинна позбавляти національний суд нижчої інстанції права у будь-який момент звернутися до Суду ЄС, або створювати механізми, що роблять звернення неможливим або надмірно ускладненим.

Найрадикальніший приклад, коли конкуренція юрисдикцій на національному рівні фактично перетворилась на інституційний конфлікт – це нещодавня практика щодо Польщі (2019 – 2021 років), унаслідок якої деякі судді, що подавали преюдиціальні запити, стали об'єктом дисциплінарних проваджень.

У справі C-791/19 Commission v Poland (Disciplinary regime for judges) 2021 року [5] Суд ЄС чітко постановив, що дисциплінарний режим, на підставі якого судді можуть притягатися до відповідальності за подання преюдиційних запитів, порушує статтю 19 Договору про ЄС (далі – ДЄС) та підриває сам механізм статті 267 ДФЄС. Тому, судді повинні бути захищені від будь-якого тиску, пов'язаного з можливістю звернення до Суду ЄС у порядку попереднього рішення.

Отже, сутність цього різновиду «конкуренції» юрисдикцій розкривається у тому, що через суворе дотримання принципу ієрархії національної судової системи вищі суди прагнуть забезпечити єдність національної судової практики та запобігти «хаотичним» зверненням до Суду ЄС. Водночас, наднаціональна судова практика свідчить, що Суд ЄС послідовно відстоює право на автономію національних судів

будь-якої ланки та юрисдикції прямо звертатися до нього із запитом про попереднє рішення. При цьому, Суд ЄС виходить з того, що:

- преюдиціальна процедура є механізмом прямої співпраці між Судом ЄС та національними судами держав-членів;
- право на преюдиціальне звернення є автономним правом національного суду, яке не може бути обмежене ані процесуально, ані дисциплінарно;
- будь-які спроби вищих судів «монополізувати» діалог із Судом ЄС визнаються несумісними з acquis ЄС.

По-друге, яскравим прикладом конкуренції юрисдикцій є дискусія щодо права преюдиціального звернення до Суду ЄС між національними верховними (касаційними) та конституційними судами. Тут проблема теж є багатоаспектною та передусім стосується тлумачення статті 19 ДЄС. Частиною другою цієї статті передбачено, що «будь-який *суд* держави-члена, якщо він вважає, що для винесення рішення у справі, яка перебуває на його розгляді, йому необхідне рішення Суду ЄС з питань тлумачення або чинності Договорів та інших актів Союзу, може звернутися із запитом до Суду ЄС. У зв'язку з цим постало питання: чи є національний конституційний суд саме «судовим органом» («судовою інстанцією») у розумінні статті 19 ДЄС? У своїй преюдиціальній практиці Суд ЄС дав позитивну відповідь на це питання, зазначивши, що конституційні суди також підпадають під значення статті 267, якщо вони здійснюють судову функцію у справі, де застосовується право ЄС.

Слід зазначити, що у своїх рішеннях Суд ЄС досить широко тлумачить саме поняття «суд». Зокрема, в одній із «класичних» справ C-54/96 Dorsch Consult 1997 року [6] Суд ЄС розробив комплекс із шести критеріїв, а саме: 1) чи створений орган на підставі закону, 2) чи є він постійно діючим, 3) чи є його юрисдикція обов'язковою, 4) чи є його процедура inter partes, 5) чи застосовує він норми права і 6) чи є він незалежним» [7]. Виходячи з цих критеріїв, Суд ЄС у подальшій судовій практиці аргументував, що органи конституційної юстиції є судами у значенні статті 19 ДЄС. Наприклад, Суд ЄС вважає, що Конституційна рада Франції підпадає під значення «суду» за змістом статті 267 ДФЄС.

Більш того, наразі в ЄС навіть сформувалася досить широка практика звернень саме від органів конституційної юстиції до Суду ЄС у порядку преюдиційної процедури, зокрема, з питань європейського ордера на

арешт і прав підозрюваного, соціального забезпечення та соціальних гарантій, принципу недискримінації тощо.

Ще одним цікавим аспектом є питання, пов'язане з розумінням положення статті 267, в якому визначено: якщо питання тлумачення права ЄС виникає у національного суду, рішення якого не підлягають оскарженню, то такий суд не просто має право, а по суті *зобов'язаний* звернутися до Суду ЄС за попереднім рішенням. З огляду на це положення в межах правопорядків держав-членів розгорнулася дискусія навколо того, хто ж є тією національною судовою інстанцією, якій належить, так би мовити, «останнє слово» у зверненні до Суду ЄС: Верховний чи Конституційний суд? По суті йдеться не про формальну конкуренцію, а про конституційно-політичне суперництво, в межах якого верховні суди держав-членів прагнуть прямого та оперативного діалогу з Судом ЄС для вирішення конкретних справ, а конституційні суди намагаються зберегти інституційний вплив та забезпечити оптимальний баланс між верховенством права ЄС та національною конституційною ідентичністю і засадами конституційного ладу. Ілюстраціями, зокрема, можуть слугувати: справа C-42/17 M.A.S. and M.B. (так звана справа Taricco II) [8], в якій за запитом Конституційного Суду Італії Суд ЄС визнав, що пріоритет права ЄС не може змушувати національні суди порушувати фундаментальний принцип законності (nullum crimen, nulla poena sine lege), що є частиною національної конституційної ідентичності; справа C-399/11 Melloni [9], в межах якої Конституційний суд Іспанії, звернувшись із запитом до Суду ЄС, фактично отримав відповідь, яка обмежила його можливість використовувати національну Конституцію як підставу для відмови у виконанні європейського ордера на арешт; справа C-62/14 Gauweiler [10], в якій Суд ЄС підтвердив правомірність програми Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ), після чого Федеральний конституційний суд Німеччини визнав із певними застереженнями її такою, що не порушує Основний закон Німеччини; справа C-493/17 Weiss [11], коли Суд ЄС знову розв'язав справу на користь ЄЦБ, проте Федеральний конституційний суд Німеччини ухвалив власне резонансне рішення, в якому оголосив дії ЄЦБ та рішення Суду ЄС такими, що вийшли за межі повноважень (ultra vires), і постановив, що вони не мають юридичної сили в Німеччині тощо.

Водночас, важливо наголосити, що у своїй практиці Суд ЄС завжди дотримувався збалансованого підходу між правом національних судів звертатися до нього у порядку преюдиціальної процедури із доктриною acte clair (що була обґрунтована Судом ЄС у справі 283/81 CILFIT [12]).

По-третє, можемо констатувати, що певне співвідношення юрисдикцій має місце і на наднаціональному рівні. Адже з вересня 2024 року деякі повноваження із винесення попередніх рішень були передані від Суду ЄС до нижчої інстанції в межах судової системи Союзу – Суду загальної юрисдикції, який також отримав право тлумачити право ЄС, зокрема, у сферах мита та оподаткування (ПДВ, акцизи), щодо компенсації пасажирам у випадку затримки або скасування авіарейсів, системи торгівлі квотами на викиди парникових газів тощо. Водночас, правовою підставою надання тлумачення Судом загальної юрисдикції є вже не стаття 267 ДФЄС, а Регламент (ЄС, Євратом) 2024/2019 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про внесення змін до Протоколу № 3 про Статут Суду Європейського Союзу. Метою реформи є розвантаження Суду ЄС. Одним із перших практичних прикладів реалізації преюдиціальних повноважень Судом загальної юрисдикції є рішення у справі T-653/24 Accorinvest [13].

Для України як держави-кандидата на вступ до ЄС сучасний етап підготовки характеризується переходом до «неформального судового діалогу», що базується на принципі «дружнього тлумачення» національного законодавства відповідно до acquis ЄС (включно із практикою Суду ЄС). Враховуючи досвід держав-членів, основним викликом є не лише технічна адаптація національних правових норм, а й підготовка судової системи до повноправної участі у преюдиціальній процедурі. Це вимагає чіткого розмежування повноважень між Верховним Судом та Конституційним Судом України, що дозволить уникнути деструктивної юрисдикційної конкуренції та забезпечити інституційну готовність України до інтеграції у правовий простір ЄС.

Список використаних джерел:

1. Комарова Т., Лазовскі А. Судова практика Суду справедливості ЄС з питань верховенства права та її значення для України: посібник. Проєкт ЄС «Право-Justice». 50 с. С. 6.
2. Case 106/77. Judgment of the Court of 9 March 1978. Amministrazione

delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61977CJ0106
3. Case C-210/06. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 December 2008. CARTESIO Oktató és Szolgáltató bt. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0210
4. Joined cases C-188/10 and C-189/10. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 June 2010. Aziz Melki (C-188/10) and Sélim Abdeli (C-189/10). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0188
5. Case C-791/19. Judgment of the Court of 15 July 2021. European Commission v Republic of Poland. Disciplinary regime applicable to judges. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0791
6. Judgment of the Court of 17 September 1997. Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH v Bundesbaugesellschaft Berlin mbH. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61996CJ0054
7. Комарова Т., Лазовскі А. Судова практика Суду справедливості ЄС з питань верховенства права та її значення для України: посібник. Проєкт ЄС «Право-Justice». 50 с. С.6.
8. Case C-42/17. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 December 2017. Criminal proceedings against M.A.S. and M.B. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62017CJ0042
9. C-399/11. Judgment of the Court (Grand Chamber), 26 February 2013. Stefano Melloni v Ministerio Fiscal. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0399
10. Case C-62/14. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 June 2015. Peter Gauweiler and Others v Deutscher Bundestag. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0062
11. Case C-493/17. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 11 December 2018. Proceedings brought by Heinrich Weiss and Others. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0493
12. Case 283/81. Judgment of the Court of 6 October 1982. Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61981CJ0283
13. Case T-653/24. Judgment of the General Court (Chamber giving preliminary rulings) of 28 January 2026 (Accorinvest and Société générale v Ministre de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62024TJ0653

Тиха Ксенія
аспірантка Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кафедра права ЄС

«ЗЕЛЕНА ПОЛІТИКА» ЄС ТА ЇЇ ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні зелена політика Європейського Союзу є одним із ключових напрямів розвитку не лише Європи, але й країн, які прагнуть до євроінтеграції, зокрема України.

Основою цієї політики є Європейський зелений курс — комплексна стратегія, спрямована на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Її головна ідея полягає у трансформації економіки таким чином, щоб забезпечити баланс між економічним розвитком та збереженням довкілля.

Європейський Союз реалізує цю політику через низку законодавчих та стратегічних актів, серед яких важливе місце займає Європейський кліматичний закон, а також пакет реформ «Fit for 55». Вони передбачають суттєве скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики та впровадження принципів циркулярної економіки.

Для України ця політика має особливе значення. Відповідно до *Угода про асоціацію між Україною та ЄС*, наша держава взяла на себе зобов'язання гармонізувати законодавство з правом ЄС, включаючи екологічну та кліматичну сферу.

Після отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, впровадження принципів зеленої політики стало одним із пріоритетів державної політики України.

Серед ключових напрямів реалізації варто виділити кілька.

По-перше, це кліматична політика та декарбонізація. Україна поступово формує власну систему скорочення викидів і адаптує її до європейських стандартів.

По-друге, енергетичний перехід. Йдеться про розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та інтеграцію до європейського енергетичного ринку.

По-третє, трансформація аграрного сектору відповідно до стратегії ЄС «від ферми до виделки», що передбачає екологізацію сільського господарства.

Окрему увагу слід приділити промисловості. Українські підприємства змушені адаптуватися до нових вимог, зокрема у зв'язку з впровадженням СВАМ — механізму вуглецевого коригування імпорту. Це створює як виклики, так і стимули для модернізації виробництва.

Водночас важливо підкреслити, що зелена політика ЄС відіграє ключову роль у післявоєнному відновленні України. Концепція «зеленої реконструкції» передбачає відбудову інфраструктури з урахуванням екологічних стандартів та принципів сталого розвитку.

Разом з тим, імплементація зеленої політики супроводжується низкою викликів. Серед них — значні фінансові витрати, необхідність технологічної модернізації, ризики для енергетичної безпеки та інституційні обмеження.

Однак попри ці труднощі, зелений курс відкриває для України нові можливості. Це, зокрема, доступ до ринку ЄС, залучення інвестицій, розвиток інноваційних технологій та формування сучасної «зеленої економіки».

Отже, можна зробити висновок, що імплементація зеленої політики Європейського Союзу є не лише зобов'язанням України в рамках євроінтеграції, але й важливим інструментом модернізації держави.

Нормативно-правова основа зеленої політики ЄС

Зелена політика Європейського Союзу, зокрема Європейський зелений курс, базується на розгалуженій системі нормативно-правових актів, які охоплюють кліматичну, енергетичну, екологічну та економічну сфери.

До ключових актів належать:

- *Європейський кліматичний закон* — встановлює юридично обов'язкову ціль досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та визначає проміжні орієнтири скорочення викидів;

- *Fit for 55* — комплекс законодавчих ініціатив, спрямованих на скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року;
- *Директива (ЄС) 2018/2001 (RED II)* — регулює розвиток відновлюваних джерел енергії та встановлює цілі щодо їх частки в енергобалансі;
- *Директива 2012/27/ЄС* — визначає заходи щодо підвищення енергоефективності;
- *Регламент (ЄС) 2023/956* — запроваджує механізм вуглецевого коригування імпорту, спрямований на запобігання перенесенню вуглецевоємного виробництва за межі ЄС;
- План дій з циркулярної економіки — визначає заходи щодо переходу до моделі повторного використання ресурсів;
- Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року — спрямована на відновлення екосистем і захист природного середовища;
- Стратегія «Від ферми до виделки» — передбачає трансформацію аграрного сектору в напрямі сталого виробництва продовольства.

Таким чином, нормативно-правова база зеленої політики ЄС є комплексною та міжгалузевою, що забезпечує інтеграцію екологічних вимог у всі сфери суспільного та економічного розвитку.

Висновки

Україна як держава-кандидат на вступ до ЄС зобов'язана адаптувати своє законодавство до *acquis ЄС* відповідно до Угоди про асоціацію Україна–ЄС .

Зелена політика ЄС має для України:

- економічне значення (доступ до ринку ЄС);
- екологічне значення (зменшення забруднення);
- інтеграційне значення (наближення до членства в ЄС).

Зелена політика Європейського Союзу є ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату. Її імплементація в Україні є необхідною умовою євроінтеграції та важливим фактором економічної модернізації.

Попри існуючі виклики, впровадження зеленої політики відкриває значні можливості для розвитку держави, зокрема у сфері інвестицій, інновацій та підвищення конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law) **//** Official Journal of the European Union. 2021. L 243. P. 1–17.
2. Регламент (ЄС) 2021/1119 Європейського Парламенту та Ради від 30 червня 2021 року про встановлення рамок для досягнення кліматичної нейтральності (Європейський кліматичний закон) // Офіційний журнал Європейського Союзу. 2021. L 243. С. 1–17.
3. Офіційний портал ЄС–Україна: Зелена угода ЄС
4. Аналітичний портал Green Deal Ukraine: Green Deal Ukraine
5. UA Energy. *Україна та Європейський зелений курс*.
6. European Commission – The European Green Deal
7. Regulation (EU) 2021/1119 (European Climate Law)
8. Угода про асоціацію Україна–ЄС
9. OECD (2022, 2023) – Green transition & Ukraine recovery
10. European Commission. The European Green Deal. Brussels, 2019.
11. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality.
12. European Commission. Fit for 55 Package. Brussels, 2021.
13. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). European Commission, 2023.
14. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014 р.

Ходаківський Максим,
суддя Соборного районного суду міста Дніпра,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Протягом останніх десятиліть сучасні судові системи багатьох країн, у тому числі України, стикаються з проблемами перевантаження, тривалості розгляду справ, значних витрат для учасників спорів і ці проблеми та їх вирішення є важливими на шляху до формування сучасної, ефективної та доступної системи правосуддя. У таких умовах медіація як позасудова добровільна процедура набуває особливого значення. Вона дозволяє сторонам самостійно, за допомогою нейтрального медіатора, досягти взаємовигідної угоди із залученням до фактичного врегулювання спору сторін та зменшуючи навантаження на суди, оскільки конфлікт вирішується сторонами і без ухвалення судового рішення.

Медіація сприяє реалізації права на доступ до правосуддя, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], через надання сторонам ефективної альтернативи тривалій судовій процедурі, не заперечуючи і не обмежуючи права сторін на вирішення спору ухваленням судового рішення із застосуванням повної судової процедури. Ця примирна процедура є важливим складовим елементом європейських стандартів у сфері альтернативних способів вирішення спорів (ADR). В Україні інститут медіації отримав системне законодавче закріплення у 2021 році, що стало значним кроком на шляху до європейської інтеграції. Порівняльний аналіз регулювання медіації в ЄС та Україні дозволяє оцінити рівень гармонізації, виявити прогалини та визначити перспективи розвитку.

Ключові принципи медіації є спільними для ЄС та України: добровільність участі, конфіденційність процедури та інформації, нейтральність і

неупередженість медіатора, рівність сторін, самовизначення учасників. Ці принципи забезпечують довіру до процедури та захищають права учасників, є міжнародно визнаними та застосовними для цієї процедури у ЄС та Україні.

Основним актом на рівні ЄС є Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти медіації в цивільних та комерційних справах (Mediation Directive) [2]. Директива встановлює мінімальні стандарти якості медіації, підготовки медіаторів, конфіденційності інформації, отриманої під час процедури, а також можливості визнання й примусового виконання угод за наслідками медіації.

Директива застосовується передусім до транскордонних цивільних і комерційних спорів, але вона є для держав-членів орієнтиром для формування національних стандартів у вирішенні внутрішніх спорів. Директива не встановлює єдиної моделі медіації, надає національним законодавствам значну гнучкість. Держави можуть запроваджувати стимули для використання медіації або навіть елементи обов'язкової (інформаційних зустрічей з медіатором перед зверненням до суду) медіації в окремих категоріях справ, наприклад, сімейних, трудових чи споживчих.

Додаткове регулювання забезпечують Директива Європейського парламенту і ради 2013/11/ЄС від 21.05.2013 про альтернативне вирішення споживчих спорів і про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/29/ЄС [3] та Регламент (ЄС) № 524/2013 про онлайн-вирішення споживчих спорів (ODR) [4].

У державах-членах ЄС медіація розвивається по-різному: в деяких країнах (Італія) існують обов'язкові елементи в формі зустрічей з медіатором перед зверненням до суду в певних категоріях справ (передусім в сімейних), у інших державах-членах (Франція) – важливим є акцент на добровільності та якості підготовки медіаторів.

Щодо правового регулювання впровадження медіації в ЄС варто відзначити, що Директива 2013/11/ЄС та Регламент (ЄС) № 524/2013 запровадили незалежний, неупереджений, прозорий, ефективний, швидкий та справедливий позасудовий механізм для вирішення спорів, що виникають у результаті транскордонного онлайн-продажу товарів або надання послуг у межах Союзу. Це мало на меті зміцнити довіру

споживачів та продавців до транскордонної електронної купівлі-продажу. За перший рік роботи платформою ОВС скористалися 24 000 споживачів [5].

Український Закон «Про медіацію» значною мірою імплементує ключові положення Директиви 2008/52/ЄС щодо добровільності, конфіденційності, якості підготовки медіаторів та захисту медіаційної угоди. Характрениими спільними рисами є акцент на добровільності участі, конфіденційності інформації та сприянні якості медіації.

Відмінності: у ЄС робиться акцент на гнучкість національних моделей і варіативності національного внутрішнього законодавства щодо запровадження різних моделей функціонування медіації, надаючи стимули для більш широкого застосування так званих обов'язкових моделей медіації; в Україні - єдиний спеціальний закон із ширшою сферою застосування (всі види спорів) та повністю добровільна модель без примусових елементів.

У контексті європейської інтеграції України необхідна подальша гармонізація з правом ЄС. Перспективними напрямами у цій сфері є активне впровадження онлайн-медіації; розробка державних освітніх програм та кампаній підвищення обізнаності щодо медіації; запровадження процесуальних і додаткових стимулів; можливе введення елементів обов'язків зустрічей з медіатором в окремих категоріях справ (сімейних, споживчих, трудових); обговорення питання запровадження судової медіації.

Також важливо посилити підготовку медіаторів, їх представлення у регіонах, створити державний стандарт підвищення кваліфікації, інтегрувати медіацію в університетські програми навчання юристів та інших професійних спільнот, які задіяні в процесі вирішення спорів (конфліктів).

Правове регулювання медіації в Україні вже досить наближене до європейських стандартів, закріплених Директивою 2008/52/ЄС. Закон 1875-IX створив нормативну базу для застосування медіації в України, але реальна ефективність інституту залежить від практичного впровадження, підвищення культури медіації та усунення існуючих прогалин. Подальша гармонізація з acquis ЄС сприятиме формуванню сучасної, доступної та ефективної системи вирішення спорів, що від-

повідає європейським цінностям і потребам українського суспільства в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (Європейська конвенція з прав людини) // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти медіації в цивільних та комерційних справах // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_041-13#Text .
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року про альтернативне вирішення споживчих спорів і про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/29/ЄС // URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_041-13.
4. Регламент (ЄС) № 524/2013 Європейського Парламенту і Ради від 21 травня 2013 року про онлайн-вирішення споживчих спорів // Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_042-13.
5. Online-Handel und Online-Streitbeilegung (OS): 24 000 Verbraucher nutzten die neue europäische Plattform im ersten Jahr, Pressemitteilung der Kommission vom 24. März 2017// https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/ip_17_727

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

ЛЬНА ШКОЛА
В УКРАЇНИ

Штучний інтелект у правосудді: від практик
ЄС до європейських стандартів

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА
СУДДІВ УКРАЇНИ
WWW.NSJ.GOV.UA

Штучний інтелект у правосудді: від практики Суду ЄС до європейських стандартів

Київ, 13 березня 2026